

ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΜΙΑΣ ΓΕΦΥΡΑΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΖΟΥΛΟΥ. Ο MAX GLUCKMAN ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΜΑΝΤΣΕΣΤΕΡ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η εργασία παρουσιάζει και αναλύει το δοκίμιο του Max Gluckman Ανάλυση μιας κοινωνικής κατάστασης στη σύγχρονη χώρα των Ζουλού (1940), το οποίο επικεντρώνεται σε ένα συγκεκριμένο γεγονός, αντλώντας από αυτό ευρύτερα συμπεράσματα για την κοινωνική δομή και την ιστορική δυναμική της κοινωνίας της Νότιας Αφρικής στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Το δοκίμιο του Gluckman αναγνωρίζεται σήμερα ως μείζων σταθμός στην ιστορία της ανθρωπολογίας, καθώς έφερε την ανθρωπολογική έρευνα για πρώτη φορά αντιμέτωπη με τις πραγματικότητες και τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου και ταυτόχρονα εισήγαγε έναν ρηξικέλευθο τρόπο εθνογραφικής προσέγγισης των μεταβαλλόμενων, σύνθετων και πορωδών πεδίων και διαδικασιών της νεωτερικότητας. Η εργασία φωτίζει το ιστορικό, πολιτικό και διανοητικό περιβάλλον μέσα στο οποίο γεννήθηκε η καινοτόμα και πολιτικά τολμηρή οπτική του δοκιμίου, εξετάζει τις θεωρητικές και μεθοδολογικές τομές που επέφερε (έμφαση στη διαδικασία, στο συμβάν και στην ατομική δράση, σύλληψη του εθνογραφικού πεδίου ως ρευστής συναστρίας ευρύτερων διαδικασιών και δυνάμεων, αναστοχασμός πάνω στο χαρακτήρα της ανθρωπολογικής γνώσης και στη σχέση ανθρωπολογίας και αποικιοκρατίας) και αναδεικνύει με κριτικό τρόπο τη συμβολή του στη δημιουργία μιας ανθρωπολογίας ικανής να μελετήσει με εθνογραφικό και αναστοχαστικό τρόπο την πολυπλοκότητα της ατομικής δράσης και τα ρευστά, πολυδιάστατα και συγκρουσιακά περιβάλλοντα του σύγχρονου κόσμου.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Max Gluckman, Σχολή του Μάντσεστερ, Ζουλού, απαρτχάιντ, καταστασιακή ανάλυση, εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης, μεθοδολογία της ανθρωπολογίας, ανθρωπολογική θεωρία, ανθρωπολογία και αποικιοκρατία, αστική ανθρωπολογία.

Εισαγωγή

Η τελετή των εγκαινίων μιας γέφυρας στην περιφέρεια Mahlabatini της χώρας των Ζουλού στις 7 Ιανουαρίου του 1938 είναι ένα αξιομνημόνευτο γεγονός στην ιστορία της ανθρωπολογίας. Ένας νέος ανθρωπολόγος, που είχε συμμετάσχει στην τελετή στο πλαίσιο της επιτόπιας έρευνάς του, επέλεξε να περιγράψει και να αναλύσει το γεγονός στο δοκίμιό του *Ανάλυση μιας κοινωνικής κατάστασης στη σύγχρονη χώρα των Ζουλού (Analysis of a Social Situation in Modern Zululand – στο εξής Ανάλυση)*, που δημοσιεύτηκε σε δύο συνέχειες το 1940 και το 1942, εγκαινιάζοντας έναν νέο τρόπο ανθρωπολογικής έρευνας και ανάλυσης. Το δοκίμιο του Max Gluckman διαφέρει τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μορφή από τις ανθρωπολογικές εργασίες της εποχής. Εστιάζοντας σε ένα συγκεκριμένο συγχρονικό γεγονός και θέτοντας στο επίκεντρο τις σχέσεις λευκών και μαύρων και το αποικιακό πολιτικό σύστημα, ο Gluckman στρέφει με τόλμη την ανθρωπολογία προς τις πραγματικότητες και τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου, ενώ ταυτόχρονα επινοεί έναν ρηξικέλευθο τρόπο εθνογραφικής προσέγγισης των μεταβαλλόμενων, σύνθετων και πορωδών πεδίων και διαδικασιών της νεωτερικότητας.

Η *Ανάλυση* αποτέλεσε το ιδρυτικό κείμενο ενός διακριτού ρεύματος στη μεταπολεμική βρετανική ανθρωπολογία. Ο Gluckman ξεκίνησε την επαγγελματική του σταδιοδρομία στο Ινστιτούτο Rhodes-Livingston της Βόρειας Ροδεσίας, ενώ από το 1949 ως τις αρχές της δεκαετίας του '70 αποτέλεσε την κεντρική φυσιογνωμία του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Μάντσεστερ, που συνδέθηκε έκτοτε στενά με το Ινστιτούτο. Ο Gluckman συγκέντρωσε γύρω του μια πλειάδα επιφανών ανθρωπολόγων (James Clyde Mitchell, Elisabeth Colson, William Watson, Bill Epstein, John Barnes, Max Marwick, Jaap van Velsen, Victor Turner, Bruce Kapferer, Philip Mayer, Roland Frankenberg και πολλούς άλλους), οι οποίοι πραγματοποίησαν ένα εκτεταμένο και καινοτόμο εθνογραφικό έργο, κυρίως στην Κεντρική και Νότια Αφρική (αλλά και αλλού, περιλαμβανομένης της Βρετανίας και άλλων δυτικών κοινωνιών), ανοίγοντας νέους ορίζοντες στη θεωρία, τη μεθοδολογία και τον ερευνητικό προσανατολισμό της ανθρωπολογίας. Παρότι οι επιμέρους εμφάσεις και κατευθύνσεις διέφεραν κατά περίπτωση, οι ανθρωπολόγοι αυτοί επικεντρώθηκαν σε μια δέσμη κοινών προβλημάτων με κοινούς θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς και αποτέλεσαν μια ενιαία ομάδα ερευνητών που ονομάστηκε Σχολή του Μάντσεστερ (Hannerz 1980, Werbner 1984, Rogers / Vertovec 1995, Schumaker 2001, Evens / Handelman 2006). Τα μέλη της Σχολής αποτέλεσαν την πρώτη ομάδα ανθρωπολόγων που εστίασαν σε ζητήματα όπως οι βιομηχανικές διαδικασίες, η αστικοποίηση, η εργατική μετανάστευση, ο

σχηματισμός νέων εθνοτικών ομάδων και η δομή της αποικιακής εξουσίας (σε μια εποχή που αυτά θεωρούνταν περιθωριακά ή ακόμα και εκτός των ενδιαφερόντων της ανθρωπολογίας) και ανέπτυξαν ένα νέο είδος ανθρωπολογικής γραφής, που χαρακτηριζόταν από την έμφαση στις κοινωνικές διαδικασίες, τις συγκρούσεις και τις καταστάσεις κρίσεων, από τη λεπτομερή περιγραφή συγκεκριμένων γεγονότων και περιπτώσεων και από την ανάδειξη της δράσης και της προσωπικότητας των εμπλεκόμενων ατόμων. Το ερευνητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο των ερευνών αυτών σκιαγραφείται για πρώτη φορά στην *Ανάλυση*. Ο Gluckman προτείνει στο δοκίμιο αυτό μια νέα σύλληψη της ανθρωπολογικής έρευνας και του εθνογραφικού πεδίου και έναν νέο τρόπο ανάλυσης και παρουσίασης των εθνογραφικών δεδομένων, που κωδικοποιήθηκε στη συνέχεια από τους μαθητές του και ονομάστηκε «μελέτη περίπτωσης» ή «καταστασιακή ανάλυση» (Mitchell 1966, 1987 και 2006, Van Velsen 1967, Evens / Handelman 2006).

Η Σχολή του Μάντσεστερ άσκησε μεγάλη επιρροή τόσο στη βρετανική όσο και στην παγκόσμια ανθρωπολογία. Στη διάρκεια των δεκαετιών του '70 και του '80 όμως το έργο και οι καινοτομίες της ξεχάστηκαν και πέρασαν στο περιθώριο, ενώ συχνά παρουσιάστηκε ως μια βελτιωμένη απλώς εκδοχή του κλασικού δομολειτουργισμού, η οποία είναι εξίσου με αυτόν συνδεδεμένη με την αποικιακή ιδεολογία και πολιτική. Η προσέγγιση και το έργο της Σχολής δεν έπαψαν παρ' όλα αυτά να απασχολούν τους ερευνητές, και από τη δεκαετία του '90 ιδίως εκδηλώνεται αυξημένο ενδιαφέρον για την κληρονομιά της και τη σημασία της για τη σύγχρονη ανθρωπολογία. Το δοκίμιο ειδικότερα έγινε αντικείμενο πολλών νέων αναλύσεων και ερμηνειών και θεωρήθηκε μείζον ορόσημο, που συνέβαλε αποφασιστικά στη δημιουργία μιας ανθρωπολογίας ικανής να μελετήσει με επάρκεια τις ρευστές και σύνθετες πραγματικότητες του σύγχρονου κόσμου (Hannerz 1980, Frankenberg 1982 και 2006, Werbner 1984, Vincent 1990 και 2002, Burawoy 1991 και 2000, Rogers / Vertovec 1995, Parkin κ.ά. 1996, Schumaker 2001, Evens / Handelman 2006).

Αξιοποιώντας τη σχετική βιβλιογραφία, η παρούσα εργασία παρουσιάζει και αναλύει το δοκίμιο του Gluckman αναδεικνύοντας τη σημασία του στην ιστορία της ανθρωπολογίας και τις δυνατότητες που προσφέρει για τη σύγχρονη έρευνα. Η ανάλυση αυτή φωτίζει με ενέργεια τη θεωρία και τις μεθόδους της κλασικής ανθρωπολογίας, τη θέση της στην αποικιακή τάξη και τις θεωρητικές και επιστημολογικές τομές που επέφερε ο Gluckman. Το πρώτο τμήμα της εργασίας εξετάζει εν συντομία την πνευματική και επαγγελματική πορεία του Gluckman και τη θητεία του στο Ινστιτούτο Rhodes-Livingston. Το δεύτερο μέρος επικεντρώνεται στον ιδεολογικό ρόλο της κλασικής ανθρωπολογίας –και των θεωρητικών και μεθοδολογικών της επιλογών– σε σχέση με την πολιτική του φυλετικού διαχωρισμού (απαρτ-

χάιντ), που επιβαλλόταν με γοργούς ρυθμούς στη διάρκεια της δεκαετίας του '30 στη Νότια Αφρική, και φωτίζει το ιστορικό, πολιτικό και διανοητικό περιβάλλον μέσα από το οποίο ξεπήδησε το δοκίμιο. Το τρίτο μέρος παρουσιάζει αναλυτικά το ίδιο το δοκίμιο. Καθώς η *Ανάλυση* περιέχει, ανεπτυγμένη ή εν σπέρματι, ολόκληρη σχεδόν τη θεωρητική και μεθοδολογική προβληματική και μεγάλο μέρος της εννοιολογικής εργαλειοθήκης της Σχολής του Μάντσεστερ (καταστασιακή επιλογή, διασταυρούμενοι δεσμοί, κοινωνικό πεδίο, δομικά αντιφατική θέση, κυρίαρχο σχίσμα, επαναλαμβανόμενα και μεταβαλλόμενα κοινωνικά συστήματα κ.ά.), το τμήμα αυτό εισάγει τους αναγνώστες σε μια εθνογραφική περιοχή και ένα ανθρωπολογικό ρεύμα που είναι ελάχιστα γνωστά στην ελληνική βιβλιογραφία. Τα υπόλοιπα τρία μέρη αναπτύσσουν κριτικά ορισμένες από τις κύριες πτυχές του δοκιμίου. Το τέταρτο τμήμα εξετάζει την ιστορική οπτική του Gluckman και την έμφαση που έδινε στα συμβάντα της επιτόπιας έρευνας και στην ατομική δράση και δείχνει τη σταδιακή μετατόπιση της Σχολής και του ίδιου του Gluckman σε οπτικές που τονίζουν τη δομική αστάθεια και αντιφατικότητα των κοινωνικών συστημάτων και τη δημιουργική δύναμη της εμπρόθετης δράσης. Το πέμπτο μέρος αφορά τις μεθοδολογικές καινοτομίες της *Ανάλυσης* και εξετάζει αφενός τη νέα σύλληψη του εθνογραφικού πεδίου, που γίνεται κατανοητό ως διαδικασία και όχι ως οριοθετημένο όλο, και αφετέρου την έμφαση που δίνεται πλέον στο ευρύτερο πλαίσιο της δράσης. Το έκτο τμήμα τέλος εξετάζει κριτικά τις σχέσεις του Gluckman και των συνεργατών του με το αποικιοκρατικό καθεστώς, καθώς και την οπτική τους για τον αναδυόμενο μοντέρνο αφρικανικό πολιτισμό, δείχνοντας τόσο την προοδευτική και σταθερά φιλοαφρικανική στάση τους όσο και τις εθνοκεντρικές και μοντερνιστικές προκαταλήψεις και παραδοχές που ενυπάρχουν στο έργο τους.

1. Ο Max Gluckman και το Ινστιτούτο Rhodes-Livingston

Ο Max Gluckman (1911-1975) γεννήθηκε στο Ποχάνεσμπουργκ από Ρωσοεβραϊούς γονείς. Σπούδασε κοινωνική ανθρωπολογία στο Πανεπιστήμιο του Witwatersrand, το οποίο ήταν σημαντικό κέντρο φιλελεύθερων¹ απόψεων στη βαθιά συντηρητική Νότια Αφρική, και υπήρξε μαθητής της Agnes Winifred Hoernlé και του Isaac Schapera, οι οποίοι είχαν ασπαστεί το δομολειτουργισμό του Radcliffe-Brown, απέρριπταν τις ρατσιστικές θεω-

1. Ο όρος χρησιμοποιείται με την έννοια που έχει στον αγγλοσαξονικό κόσμο, όπου συνήθως δηλώνει μια φιλελεύθερη οπτική στα κοινωνικά ζητήματα και μια προοδευτική ή σοσιαλιστική στα οικονομικά και πολιτικά.

οίες και ενστερνίζονταν ακαδημαϊκές αξίες «που δεν αντιπροσωπεύονταν έντονα στα πανεπιστήμια της Νότιας Αφρικής» (Κούπερ 1989: 243, Brown 1979: 528, Schumaker 2001: 89). Συνέχισε τις σπουδές του στην Οξφόρδη, με καθηγητές τον Edward E. Evans-Pritchard, τον Alfred Radcliffe-Brown και τον Meyer Fortes, και ολοκλήρωσε το διδακτορικό του το 1936. Παρακολούθησε επίσης το σεμινάριο του Malinowski στο London School of Economics (Brown 1979: 528).

Το 1936 επέστρεψε στη Νότια Αφρική και ξεκίνησε επιτόπια έρευνα στη χώρα των Ζουλού. Η Νότια Αφρική ήταν ένα δύσκολο πεδίο για ανθρωπολόγους σαν τον Gluckman, οι οποίοι θεωρούνταν απειλή για την αποικιακή και ρατσιστική τάξη και τελούσαν υπό στενή επιτήρηση από τους λευκούς αποίκους και τη διοίκηση. Το 1939 οι τοπικές αρχές τού απαγόρευσαν τη συνέχιση της έρευνάς του, καθώς κατηγορήθηκε ότι ντυνόταν με ρούχα ιθαγενών και μαγείρευε φαγητά ιθαγενών και ότι είχε εκφράσει «ακραιές» και φιλοκομμουνιστικές απόψεις (Brown 1979: 534, Macmillan 1995: 41-42, Schumaker 2001: 50). Τον Νοέμβριο του 1939, ύστερα από πρόσκληση του διευθυντή του Godfrey Wilson² και μια σειρά συμπτώσεων που συνέβαλαν στην παράκαμψη των αντιρρήσεων για την εβραϊκή του καταγωγή και τις πολιτικές του απόψεις, διορίστηκε «επίκουρος ανθρωπολόγος» στο Rhodes-Livingstone Institute (Brown 1979: 527).

Το Ινστιτούτο Rhodes-Livingstone (που υπήρξε το πρώτο και αποτέλεσε πρότυπο για τα βρετανικά αποικιακά ινστιτούτα κοινωνικών ερευνών) ιδρύθηκε το 1937 στη Βόρεια Ροδεσία (σημερινή Ζάμπια), με στόχο την ανάπτυξη της ανθρωπολογικής έρευνας πάνω στις σύγχρονες όψεις της αποικιακής ζωής. Η Βόρεια Ροδεσία ήταν μια από τις πιο εκβιομηχανισμένες και αστικοποιημένες αποικίες της Αφρικής και, όπως είχε γίνει φανερό από τις δυναμικές απεργίες των Αφρικανών μεταλλωρύχων που ξέσπασαν το 1935, βρισκόταν αντιμέτωπη με νέες κοινωνικές πραγματικότητες και προβλήματα. Η ίδρυση του Ινστιτούτου αντανάκλασε τη νέα πολιτική για τις αποικίες, που έθετε ως στόχο την ελεγχόμενη οικονομική και πολιτική τους ανάπτυξη, καθώς και τη διαδεδομένη πίστη (τόσο μεταξύ των ανθρωπολόγων όσο και στους κύκλους της διοίκησης) για την πρακτική χρησιμο-

---

2. Ο Godfrey Wilson (1905-1944) είχε σπουδάσει ανθρωπολογία στο London School of Economics με τον Malinowski και ήταν ένας ανήσυχος και πολιτικά τολμηρός ερευνητής, που συνδύαζε την ενεργή πίστη στο χριστιανισμό και τον ασυμβίβαστο φιλειρηνισμό με το μαρξισμό και την πίστη στην αντικειμενικότητα και την πρακτική αξία της ανθρωπολογίας (Brown 1973). Ο Wilson έθεσε στο επίκεντρο των ερευνητικών ενδιαφερόντων του Ινστιτούτου τη μελέτη της σύγχρονης αποικιακής πραγματικότητας και της κοινωνικής αλλαγής, πραγματοποίησε την πρώτη ανθρωπολογική έρευνα της βρετανικής σχολής στον αστικό χώρο στην Αφρική και εισήγαγε σημαντικές θεωρητικές και μεθοδολογικές καινοτομίες, που προετοίμασαν το έδαφος για τον Gluckman.

τητα της ανθρωπολογίας. Το Ινστιτούτο ωστόσο χρειάστηκε να παρακάμψει την καχυποψία των λευκών εποίκων απέναντι στην κοινωνική έρευνα και τους ανθρωπολόγους (Brown 1973, Κούπερ 1989: 186).

Ως ερευνητής του Ινστιτούτου ο Gluckman ξεκίνησε το 1939 επιτόπια έρευνα στο βασίλειο των Lozi της Βόρειας Ροδεσίας, η οποία σφραγίστηκε από ατυχή περιστατικά και δυσκολίες (όπως η απώλεια σε μια πυρκαγιά των εθνογραφικών του σημειώσεων και των χειρογράφων ενός βιβλίου που ετοίμαζε για τους Ζουλού) και διακόπηκε ύστερα από καινούργιες καταγγελίες για την πολιτική του συμπεριφορά. Ο εξαναγκασμός σε παραίτηση του Wilson, εξαιτίας των αντιδράσεων των εποίκων (στην προσπάθειά του να κάνει επιτόπια έρευνα στον αστικό χώρο) και των φιλειρηνικών του απόψεων (ήταν αντιρροσίας συνείδησης) σε μια περίοδο κατά την οποία η αυτοκρατορία βρισκόταν σε πόλεμο, είχε ως συνέπεια το διορισμό του Gluckman στη θέση του αναπληρωτή διευθυντή το 1941 και κατόπιν στη θέση του διευθυντή (1943-1947). Ο Gluckman, μετριάζοντας πιθανόν το ριζοσπαστισμό του, κατάφερε να συνεννοηθεί ως ένα βαθμό με το ντόπιο κατεστημένο και να αναπτύξει το Ινστιτούτο (Brown 1979: 531). Το 1949 έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ, όπου ίδρυσε και καθοδήγησε ως το 1971 το τμήμα της κοινωνικής ανθρωπολογίας.

2. Κοινωνική ανθρωπολογία και απαρχαίντ

Η εποχή που ο Gluckman σπουδάζει και ξεκινά την επιστημονική του καριέρα ήταν μια περίοδος μεγάλων προκλήσεων και αλλαγών τόσο στο ευρύτερο αποικιακό πλαίσιο όσο και στην κοινωνική ανθρωπολογία. Στη Νότια Αφρική η αυξανόμενη μετανάστευση των Αφρικανών στις πόλεις και η εκδήλωση διαμαρτυριών, απεργιών και εξεγέρσεων που αμφισβητούσαν τη φυλετική τάξη είχαν δημιουργήσει ισχυρές ανησυχίες στη λευκή μειοψηφία και είχαν προκαλέσει έντονες συζητήσεις για τον τρόπο επίλυσης του «προβλήματος των ιθαγενών». Στο πολιτικό επίπεδο κυριαρχούσε η πολιτική του «διαχωρισμού» (απαρχαίντ) και της «παράλληλης ανάπτυξης», ενώ από τη δεκαετία του '20 (και με αυξανόμενο ρυθμό στη δεκαετία του '30) είχε επιβληθεί σειρά νομοθετικών μέτρων που επιδίωκαν να εμποδίσουν τη μετανάστευση των Αφρικανών στις πόλεις, περιορίζοντάς τους στις ιθαγενείς ζώνες (οι οποίες αντιστοιχούσαν σε λιγότερο από το 10% του συνολικού εδάφους), θεσμοθετούσαν τον αυστηρό χωρικό διαχωρισμό στον αστικό χώρο με βάση τη ράτσα και προστάτευαν τους λευκούς εργάτες από τον ανταγωνισμό των Αφρικανών.

Η πολιτική του διαχωρισμού εμφανίστηκε ως συμβιβασμός ανάμεσα στους αδιάλλακτους υπέρμαχους της βίαιης «καταστολής» των αντιδράσε-

ων (κυρίως κληρονόμους της παράδοσης των Μπόερς) και στους φιλελεύθερους, που υποστήριζαν την «ενσωμάτωση» όλων των φυλετικών ομάδων σε μια ενιαία κοινωνία (Cocks 2001: 742). Η πολιτική του διαχωρισμού, που προωθούσε μια αντίληψη για τους Αφρικανούς ως ασύμβατους με τη νεωτερικότητα και προορισμένους να ζουν σε φυλές της υπαίθρου, εξασφάλισε σημαντική ιδεολογική νομιμοποίηση από την ανθρωπολογία της εποχής και υποστηρίχθηκε ακόμα και από ορισμένους φιλελεύθερους, οι οποίοι εκτίμησαν την έμφαση που έδινε στην πολιτισμική διαφορά και στη διατήρηση της παράδοσης (Cocks 2001: 742). Παρά το γεγονός ότι πολλοί κοινωνικοί ανθρωπολόγοι απέρριπταν τις ρατσιστικές αντιλήψεις και δεν απέκλειαν τη μελλοντική ενσωμάτωση των Αφρικανών στον δυτικό πολιτισμό, το είδος της κοινωνικής ανθρωπολογίας που εξασκούσαν έτεινε να στηρίζει την αποικιακή τάξη.

Τα τυπικά προϊόντα της βρετανικής σχολής της κοινωνικής ανθρωπολογίας, στις δεκαετίες του '20 και του '30 και γι' αρκετό καιρό στη συνέχεια, ήταν μελέτες ξεχωριστών φυλών, οι οποίες αντιμετωπιζόνταν ως σχετικά αυτόνομες συνολικές κοινωνίες και τοποθετούνταν σε ένα παρόν εκτός ιστορίας, το οποίο έχει αποκληθεί «εθνογραφικό παρόν» (Fabian 1983, Kuper 1988, Cocks 2001). Οι εθνογράφοι συνδύαζαν στοιχεία από γραπτές πηγές, προφορικές αφηγήσεις και συγχρονικές επιτόπιες παρατηρήσεις και κατασκεύαζαν μια άχρονη μυθική πραγματικότητα, από την οποία είχε απαλειφθεί κάθε αναφορά στην αποικιακή κυριαρχία και τις μοντέρνες επιδράσεις. Η ανθρωπολογία έτεινε έτσι να προσδίδει μια αρχαϊκή ταυτότητα στους Αφρικανούς και να υπογραμμίζει τη διαφορετικότητα και εμμέσως την ασυμβατότητά τους με τη νεωτερικότητα (Cocks 2001: 747, Schumaker 2001: 156).

Οι θεωρητικές ανεπάρκειες του υποδείγματος αυτού, τόσο στην εκδοχή του Malinowski όσο και στον Radcliffe-Brown, και η αδυναμία του να αναλύσει τη σύγχρονη αποικιακή πραγματικότητα γίνονταν ωστόσο όλο και πιο εμφανείς. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι στη διάρκεια της δεκαετίας του '30 ζητήματα όπως η κοινωνική αλλαγή και η σχέση ανθρωπολογίας και ιστορίας, η αρμονία και η σύγκρουση στο εσωτερικό των κοινωνιών και η φύση του κοινωνικού πεδίου σε μια σύνθετη κοινωνία, αποτελούμενη από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες, βρέθηκαν στο επίκεντρο του ανθρωπολογικού προβληματισμού (Macmillan 1995: 45). Τα ζητήματα αυτά τέθηκαν με ιδιαίτερη ένταση στην ανθρωπολογική κοινότητα της Νότιας Αφρικής, που περιλάμβανε σημαντικούς ανθρωπολόγους και αντιλαμβανόταν με πολύ πιο άμεσο τρόπο τα πολιτικά διακυβεύματα της ανθρωπολογικής έρευνας. Στις σχετικές συζητήσεις είχαν συμμετάσχει ο Radcliffe-Brown, που είχε διδάξει στο πανεπιστήμιο του Κέιπ Τάουν (1921-1925), και ο Malinowski, που επισκέφθηκε τη χώρα το 1934.

Οι περισσότεροι Νοτιοαφρικανοί ανθρωπολόγοι ακολουθούσαν την προσέγγιση του Malinowski, που είχε εννοιολογήσει την κοινωνική μεταβολή στις αποικιακές κοινωνίες ως ζήτημα «πολιτισμικής επαφής» (cultural contact), στο πλαίσιο της οποίας οι αφρικανικές κοινωνίες (νοούμενες ως αυτόνομες φυλές) αλλάζουν σταδιακά μέσα από την επαφή τους με τον δυτικό πολιτισμό (Ferguson 1999: 25, Schumaker 2001: 78). Οι υποστηρικτές της προσέγγισης αυτής έδιναν μεγάλη έμφαση στην πολιτισμική ετερότητα των Αφρικανών και, όταν δεν απέκλειαν την ενδεχόμενη ενσωμάτωσή τους στον δυτικό πολιτισμό, θεωρούσαν ότι πρόκειται για μια πολύ αργή και μακροχρόνια διαδικασία. Σε σειρά άρθρων που δημοσιεύτηκαν στη δεκαετία του '30 ο Malinowski ανέλυσε την αποικιακή κατάσταση με όρους πολιτισμικής επαφής, τόνισε την αδυναμία προσαρμογής των Αφρικανών στον δυτικό πολιτισμό και το ανώφελο της εκπαίδευσής τους και τοποθετήθηκε ευθέως υπέρ του διαχωρισμού (Macmillan 1995: 51, Ferguson 1999: 26, Niehaus 2017).

Οι απόψεις αυτές αμφισβητήθηκαν τόσο για την επιστημονική τους ανεπάρκεια όσο και για τις πολιτικές τους συνεπαγωγές. Η πιο ριζοσπαστική κριτική του ανθρωπολογικού παραδείγματος –η οποία είχε σημαντικό αντίκτυπο στην ανθρωπολογία και επηρέασε βαθιά τον Gluckman– προήλθε από τον ιστορικό William Macmillan, που δίδασκε και αυτός στο Πανεπιστήμιο του Witwatersrand (Macmillan 1995: 48, Cocks 2001: 749, Schumaker 2001: 78). Ο Macmillan ήταν από τους πρώτους που υποστήριξαν με θέρμη το όραμα της Νότιας Αφρικής ως ενιαίας κοινωνίας, γεγονός που τον οδήγησε σε σύγκρουση με τους οπαδούς του διαχωρισμού και την κυβέρνηση και προκάλεσε την παραίτησή του από το πανεπιστήμιο το 1932. Ο Macmillan τόνισε ότι η πλειονότητα του αφρικανικού πληθυσμού έχει εμπλακεί στο οικονομικό σύστημα της Νότιας Αφρικής και επιτέθηκε στην ανθρωπολογία για την «ψευδή» αντικειμενικότητά της, που υποκρύπτει και προωθεί συγκεκριμένες αξίες και συμφέροντα και συμβάλλει από έναν διαφορετικό δρόμο στη νομιμοποίηση του διαχωρισμού. Η υπερβολική έμφαση που δίνουν οι ανθρωπολόγοι στην πολιτισμική διαφορά, η άκριτη απόδοση αξίας σε όλες τις πτυχές του παραδοσιακού πολιτισμού και η υποτίμηση της ικανότητας προσαρμογής των Αφρικανών στις απαιτήσεις της νεωτερικής κοινωνίας συμβάλλουν, σύμφωνα με τον Macmillan, στην άρνηση της σκοπιμότητας του εκμοντερνισμού και της εκπαίδευσής τους και στην αγνόηση των διακρίσεων σε βάρος τους.

Η οπτική της πολιτισμικής επαφής και του διαχωρισμού απορρίφθηκε από κορυφαίους ανθρωπολόγους, όπως ο Radcliffe-Brown, ο Meyer Fortes και ο Isaac Schapera, οι οποίοι υπογράμμισαν τον υψηλό βαθμό αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης ανάμεσα στους Ευρωπαίους και τους ιθαγενείς (και την ανεδαιφικότητα της ιδέας ότι θα μπορούσαν να αναπτυχθούν

χωριστά) και τόνισαν ότι η επαφή των διαφόρων πολιτισμικών ομάδων λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο ενός «ενιαίου κοινωνικού συστήματος ή πεδίου» (Cocks 2001: 744, Macmillan 1995: 46, Niehaus 2017). Σε μια διάσημη ρήση του ο Schapera υποστήριξε το 1938 ότι «ο ιεραπόστολος, ο διοικητικός αξιωματούχος, ο έμπορος και ο στρατολογητής εργατών πρέπει να θεωρηθούν παράγοντες της ζωής της φυλής, όπως ο μάγος και ο αρχηγός» και ακόμα ότι υπάρχει ένας ιδιαίτερος νοτιοαφρικανικός πολιτισμός τον οποίο μοιράζονται λευκοί και μαύροι (Macmillan 1995: 46, Cocks 2001: 744). Οι ανθρωπολόγοι αυτοί εντούτοις εξακολούθουσαν σε μεγάλο βαθμό να εξασκούν μια ανθρωπολογία που τόνιζε τη διαφορετικότητα και τον «προτογονισμό» των Αφρικανών και έβλεπαν την προοπτική της ενιαίας κοινωνίας με ανησυχία και φόβο μάλλον παρά ως θετικό ενδεχόμενο (Cocks 2001: 746).

3. Τα εγκαινία μιας γέφυρας στη χώρα των Ζουλού

Η *Ανάλυση μιας κοινωνικής κατάστασης στη σύγχρονη χώρα των Ζουλού* αποτέλεσε τη συμβολή του Gluckman στις συζητήσεις αυτές (Macmillan 1995: 46). Το δοκίμιο ήταν μια συνολική, αν και υπόρρητη, κριτική της ανθρωπολογικής θεωρίας και πρακτικής και ταυτόχρονα εισήγαγε έναν ρηξικέλευθο τρόπο ανθρωπολογικής έρευνας, ανάλυσης και συγγραφής.

Το κείμενο ξεκινά με ένα περιγραφικό τμήμα, που μοιάζει να είναι παρόμοιο από τις εθνογραφικές σημειώσεις του ανθρωπολόγου και εστιάζεται με μεγάλη λεπτομέρεια στα γεγονότα που σχετίζονται με την τελετή των εγκαινίων. Ο Gluckman αρχίζει με το ταξίδι προς τη γέφυρα, περιγράφοντας τους Αφρικανούς και τους Ευρωπαίους με τους οποίους μοιράστηκε τη διαδρομή, τον τρόπο που κάθισαν στα αυτοκίνητα και τι συζήτησαν, καθώς και πώς χωρίστηκαν, εξαιτίας του φυλετικού διαχωρισμού, για να πάρουν πρωινό σε ένα κοντινό ξενοδοχείο. Στη συνέχεια εστιάζει στους λόγους και στα δρώμενα της τελετής, περιγράφοντας όλους όσους ήταν παρόντες, πώς ήταν ντυμένοι, πώς μοιράστηκαν κατά ομάδες στο χώρο, πώς συμμετείχαν στη διαδικασία, πώς χωρίστηκαν και τι έκαναν μετά το τέλος της. Η αφήγηση κλείνει με την περιγραφή μιας συνάντησης που έλαβε χώρα αργότερα την ίδια ημέρα, σε μια γειτονική τοποθεσία, ανάμεσα στον λευκό επαρχιακό διοικητή (magistrate) και διάφορους Ζουλού αρχηγούς και αξιωματούχους, με στόχο τη διευθέτηση των συγκρούσεων ανάμεσα σε δύο γειτονικές φυλές.

Η επίσημη τελετή των εγκαινίων της γέφυρας (που ήταν ένα από τα πρώτα δείγματα εφαρμογής των κυβερνητικών εξαγγελιών για την ανάπτυξη των ιθαγενών τομέων) συγκεντρώνει αντιπροσώπους από διαφορετικές ομάδες του πληθυσμού της χώρας των Ζουλού. Η ομάδα των λευκών περιλάμβανε αξιωματούχους, υπαλλήλους, εμπόρους, ιεραποστόλους, στρατο-

λογητές εργατών και άλλους εποίκους, οι περισσότεροι από τους οποίους συνοδεύονταν από τις συζύγους τους και είχαν περιορισμένη επαφή με τους Αφρικανούς. Στους παριστάμενους Ζουλού από την άλλη μεριά περιλαμβάνονταν διάφοροι αξιωματούχοι με τη συνοδεία τους, οι εργάτες που κατασκεύασαν τη γέφυρα, μια ομάδα χριστιανών από μια γειτονική σουηδική ιεραποστολή, κυβερνητικοί υπάλληλοι και αστυνομικοί και διάφοροι περίοικοι, άνδρες και γυναίκες.

Η τελετή των εγκαινίων και τα υπόλοιπα γεγονότα της ημέρας επιτρέπουν στον Gluckman να σκιαγραφήσει τις ποικίλες διαφοροποιήσεις της αποικιακής κοινωνίας (τόσο μεταξύ όσο και εντός των δύο φυλετικών ομάδων) και να δείξει ότι οι Ζουλού και οι Ευρωπαίοι και γενικότερα οι λευκοί και οι μαύροι στη Νότια Αφρική «συγκροτούν από κοινού μια ενιαία κοινότητα, με συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς στις μεταξύ τους σχέσεις» (Gluckman 1958: 9). Ο Gluckman χρησιμοποιεί τα πρόσωπα που συγκεντρώθηκαν στην τελετή και τους τρόπους της αλληλεπίδρασης τους σαν νήματα που πρέπει να ακολουθηθούν παραπέρα, στην ευρύτερη κοινωνική πραγματικότητα (Handelman 2006: 98)³. Η κατάσταση γίνεται κατανοητή ως μια στιγμή μιας διαδικασίας που αποκαλύπτει συγκεκριμένες κοινωνικές και ιστορικές δυναμικές. Η τελετή των εγκαινίων παρέχει το πλαίσιο για την επιτέλεση δομικών σχέσεων που υπάρχουν στο επίπεδο του πολιτικού συστήματος και στο επίπεδο της συνολικής κοινωνίας. Οι ενδυναμώσεις και οι συμπεριφορές των συμμετεχόντων (που αντιμετωπίζονται ως αντιπρόσωποι διαφορετικών κοινωνικών ομάδων) θεωρείται ότι αποκρυσταλλώνουν την κοινωνική δομή, τις συλλογικές ταυτότητες και τη δυναμική της νοτιοαφρικανικής κοινωνίας στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή (Gluckman 1958: 12).

Το κυρίαρχο στοιχείο της κοινωνικής δομής είναι η ένταξη της χώρας των Ζουλού στο οικονομικό και πολιτικό σύστημα της Νότιας Αφρικής (Gluckman 1958: 15). Ακολουθώντας τα χνάρια του Wilson, που προσπάθησε να συνθέσει τον Marx και τον Malinowski, ο Gluckman συγκροτεί μια προσέγγιση που συνδυάζει το δομολειτουργισμό (και ιδίως τις πιο πρόσφατες προσπάθειες εκλέπτυνσής του από τον Evans-Pritchard, τον Fortes κ.ά.) με τη μαρξιστική θεωρία της αντίφασης και της σημασίας της για την ιστορική αλλαγή. Προδιαγράφοντας την προσέγγιση της πολιτικής οικονομίας, στο δεύτερο μέρος της *Ανάλυσης* σκιαγραφεί μια σειρά από διαδικασίες μέσα από τις οποίες οι Αφρικανοί υποχρεώνονται να ενταχθούν και να συμ-

3. Ο Gluckman δεν αντιλαμβάνεται την κατάσταση σαν ένα μικρόκοσμο της νοτιοαφρικανικής κοινωνίας, αλλά μάλλον σαν ένα πειραματικό εργαστήριο, που προσφέρει κοινωνικές κατηγορίες, μέσα από την ανάλυση των οποίων μπορεί να οδηγηθεί κανείς στην κατανόηση της ευρύτερης κοινωνικής δυναμικής (Handelman 2006: 98).

μετάσχουν μαζί με τους Ευρωπαίους σε ένα «ενιαίο κοινωνικό σύστημα»: τη στρατιωτική κατάκτηση, την απαλλοτρίωση της γης, το μετασχηματισμό της αγροτικής παραγωγής, τη φορολόγηση και την εξώθηση πολλών Αφρικανών στη μετανάστευση, προκειμένου να εργαστούν ως βιομηχανικοί εργάτες στις πόλεις. Ο Gluckman επισημαίνει (εμμέσως στην *Ανάλυση* και ρητά σε μεταγενέστερα κείμενα) τις ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσα στις διαδικασίες αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης στην Ευρώπη κατά τον 19ο αι. και στην Αφρική κατά τον 20ό (Werbner 1984: 162, Frankenberg 1982, Burawoy 2000). Ταυτόχρονα όμως προσπαθεί να προσδιορίσει την ιδιαιτερότητα του αποικιακού πολιτικού και οικονομικού συστήματος, τονίζοντας ότι διαπερνάται από την ανισότητα και το διαχωρισμό με βάση τη ράτσα, σημειώνοντας ότι συνδυάζει διαφορετικούς τρόπους παραγωγής και αναλύοντας με συστηματικό τρόπο το πολιτικό σύστημα και τη διαμόρφωση της κοινωνικής και πολιτικής συνείδησης των ομάδων και των ελίτ.

Το βαθύ «σχίσμα» που υπάρχει ανάμεσα στις δύο φυλετικές ομάδες αποτελεί την κυρίαρχη αντίθεση της κοινωνίας της Νότιας Αφρικής. Οι λευκοί και οι μαύροι αποτελούν δύο αυστηρά διαχωρισμένες ομάδες, που χαρακτηρίζονται από ανισότητα ως προς τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, τις οικονομικές σχέσεις και τον πλούτο, την πρόσβαση στο χώρο, στην εκπαίδευση και στα επαγγέλματα. Ο Gluckman πιστεύει ότι οι σποραδικές εξεγέρσεις της δεκαετίας του '30, που είχαν τόσο πολύ θορυβήσει τη λευκή μειοψηφία, αποτελούν φυσική και αναμενόμενη συνέπεια των «μη επιλύσιμων» κοινωνικών αντιφάσεων και υποστηρίζει με έκδηλη ειρωνεία ότι η τάση των λευκών να τις αποδίδουν σε κομμουνιστική προπαγάνδα αποτελεί μια σύγχρονη μορφή μαγικής σκέψης. Την ίδια στιγμή όμως θεωρεί ότι όλες οι κοινωνικές σχέσεις εμπεριέχουν τόσο στοιχεία διάσπασης (*fission*) όσο και στοιχεία συγχώνευσης ή σύγκλισης (*fusion*) και ότι στην παρούσα συγκυρία στη χώρα των Ζουλού και γενικότερα στη Νότια Αφρική υπάρχουν δυνάμεις και διαδικασίες που συμβάλλουν στη διατήρηση μιας ασταθούς ισορροπίας.

Η συνεργασία και η συνοχή προάγονται κατ' αρχάς, όπως υπογραμμίζει, από την έστω και άνιση συμμετοχή όλων των μερίδων του πληθυσμού σε ένα ενιαίο οικονομικό σύστημα. Η ανάλυσή του εστιάζεται κυρίως στις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν στο εσωτερικό των δύο κύριων ομάδων και δίνει έμφαση στην ύπαρξη ποικίλων διασταυρούμενων δεσμών ανάμεσά τους (*cross-cutting ties*), οι οποίοι σε ορισμένες καταστάσεις υπερβαίνουν το φυλετικό σχίσμα, συμβάλλοντας στο μετριασμό των αντιθέσεων και στη διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας. Η ιδέα των διασταυρούμενων δεσμών συνιστά ανάπτυξη της θεωρίας της οργανικής αλληλεγγύης του Durkheim, που αντλούσε επίσης από τις έννοιες της «καταστασιακής επιλογής» και της «ισορροπημένης αντίθεσης» του Evans-Pritchard, την ανάλυση της «διάσπα-

σης και συγχώνευσης» (fission and fusion) του Meyer Fortes και τη φροϋδική έννοια της αμφιθυμίας (Gluckman 1958: 26, Kapferer 2006: 128).

Η πρώτη διαφοροποίηση εντός της ομάδας των Ζουλού, που αναδύθηκε σε διάφορα σημεία της τελετής και των υπόλοιπων γεγονότων, ήταν ανάμεσα σε «παγανιστές» (πιστούς της παλιάς θρησκείας) και χριστιανούς (Gluckman 1958: 21). Οι δύο αυτές ομάδες έχουν διαφορετικούς προσανατολισμούς και ορισμένες φορές συγκρούονται (καθώς οι χριστιανοί τείνουν να υιοθετούν στοιχεία του ευρωπαϊκού πολιτισμού και διάκεινται περισσότερο φιλικά προς τις αρχές), αλλά το σχίσμα μεταξύ τους δεν είναι απόλυτο και ξεπερνιέται μέσα από δεσμούς συγγένειας, ράτσας, πολιτισμού και πολιτικής συστράτευσης (απέναντι στους λευκούς). Στην τελετή συμμετείχαν επίσης ο επικεφαλής της τοπικής ομάδας μιας ιθαγενούς αποσχιστικής εκκλησίας (για την οποία επισημαίνει τον έντονο αντιαποικιακό προσανατολισμό της), καθώς και αντιπρόσωποι από μερίδες του ντόπιου πληθυσμού που αντλούν οικονομικά οφέλη από το σύστημα (υπάλληλοι, εξειδικευμένο προσωπικό, αστυνομικοί, αρχηγοί και άλλοι αξιωματούχοι).

Οι Ζουλού είναι επίσης διαχωρισμένοι σε φυλές, που μπορεί να σαπαράσσονται από αντιθέσεις στο εσωτερικό τους ή μεταξύ τους, αλλά έχουν την τάση να ενώνονται ως έθνος απέναντι σε άλλα ιθαγενή έθνη και στους λευκούς⁴. Η φυλή συνδέεται με σημαντικές πολιτικές και οικονομικές πτυχές της ζωής των Ζουλού στους ιθαγενείς τομείς και αποτελεί, σύμφωνα με τον Gluckman, μια μοντέρνα από πολλές απόψεις μορφή πολιτικής οργάνωσης, που έχει προκύψει από τους μετασχηματισμούς που επήλθαν κατά την ενσωμάτωσή της στην αποικιοκρατική οικονομία και διοίκηση. Οι αρχηγοί και οι άλλοι ιθαγενείς αξιωματούχοι των Ζουλού έχουν σημαντικό πολιτικό κύρος, που ενισχύεται από την αντίθεση απέναντι στους λευκούς, αλλά βρίσκονται σε μια «δομικά αντιφατική θέση» (intercalary position), καθώς είναι ταυτόχρονα μέλη της κρατικής διοίκησης και φορείς αντίστασης σε αυτή (Gluckman 1958: 44). Οι λευκοί επαρχιακοί διοικητές επίσης, λειτουργώντας διαμεσολαβητικά στις διάφορες αντιθέσεις και συγκρούσεις των Ζουλού, αποκτούν κύρος και κερδίζουν την αφοσίωση ενός τμήματος των ιθαγενών.

Στις πόλεις αντίθετα, στις οποίες είχαν συστηματικά εξωθηθεί σημαντικά τμήματα του ανδρικού κυρίως πληθυσμού προκειμένου να εργαστούν ως ανειδίκευτοι εργάτες, οι Ζουλού εντάσσονται στο οικονομικό και πολιτικό

4. Ο Gluckman αντιλήφθηκε με οξυδέρκεια τις διαδικασίες αντίθεσης και ενσωμάτωσης μέσα από τις οποίες νεότευκτες ενώσεις συγγενικών φυλών μετατρέπονται σε πρωτόλεια έθνη ή εθνοτικές ομάδες. Όπως παρατηρεί σε ένα κείμενο της ίδιας εποχής, το διασκορπισμένο έθνος των Ζουλού έχει επανενωθεί τα τελευταία χρόνια, ενσωματώνοντας φυλές που δεν ανήκαν ως τότε σε αυτό, οπότε και το κύρος του ουσιαστικά ανίσχυρου βασιλιά τους έχει ανυψωθεί (Macmillan 1995: 58).

σύστημα των Ευρωπαίων και έτσι η φυλή, ως μονάδα οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης, παύει να επηρεάζει τη ζωή τους⁵. Στο νέο περιβάλλον οι Ζουλού έρχονται σε επαφή και συνεργάζονται με μέλη άλλων αφρικανικών φυλών και αρχίζουν να συμμετέχουν σε νεοαναδυόμενες μορφές οργάνωσης που υπερβαίνουν τη φυλή (εργατικά σωματεία, πολιτισμικές ενώσεις, πολιτικά κόμματα) και συνενώνουν τους Αφρικανούς απέναντι στους Ευρωπαίους. Οι ηγέτες των οργανώσεων αυτών, που αναδύθηκαν υπό την επίδραση των μοντέρνων αστικών και βιομηχανικών σχέσεων, έχουν σημαντική επιρροή και θα μπορούσαν στο μέλλον να απειλήσουν το κύρος των παραδοσιακών αξιωματούχων. Η φυλή δεν χάνει παρ' όλα αυτά τελείως τη σημασία της στις πόλεις, όπου μετατρέπεται σε αυτό που ο Gluckman και οι συνεργάτες του ονόμαζαν «φυλετισμό» (tribalism), σε μια νέα μορφή κοινωνικής ταύτισης και σχέσης που συνενώνει διάφορες συγγενείς, αλλά διαχωρισμένες στο παρελθόν φυλές και θυμίζει τις εθνοτικές ομάδες των ευρωπαϊκών και αμερικανικών πόλεων.

Οι Ευρωπαίοι που παρέστησαν στην τελετή ήταν επίσης διαχωρισμένοι σε κατηγορίες με διαφορετικά κοινωνικά, ταξικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ο Gluckman σημειώνει ότι δεν έχει στόχο να αναλύσει σε βάθος αυτές τις διαφορές. Επισημαίνει όμως ότι ορισμένοι λευκοί αξιωματούχοι υποστηρίζουν σε διάφορες περιπτώσεις τα συμφέροντα των Αφρικανών και έρχονται σε αντίθεση με τους λευκούς εμπόρους, επιχειρηματίες ή στρατολογητές εργατών (αν και ενώνονται με αυτούς όταν αντιτίθενται ως σύνολο

---

5. Ο Gluckman απέρριπτε την προσέγγιση της detribalization (δηλ. της σταδιακής πολιτισμικής αποδέσμευσης από τη φυλή), την οποία υιοθετούσαν η διοίκηση και ορισμένοι ανθρωπολόγοι για την εννοιολόγηση της κατάστασης και της ταυτότητας των Αφρικανών μεταναστών στις αποικιακές πόλεις. Η προσέγγιση αυτή, σύμφωνα με τον Gluckman, αντιμετώπιζε τους μετανάστες ως ξεριζωμένα μέλη της φυλής που διαβιούν προσωρινά στην πόλη και είναι ουσιαστικά ασύμβατα με αυτή (δικαιολογώντας έτσι την ελάχιστη μέριμνα που λαμβανόταν για τις ανάγκες τους και την απουσία πολιτικής εκπροσώπησης τους) και υπέκρυπτε αντιαστικές προκαταλήψεις, καθώς έτεινε να τονίζει τον αποδιοργανωτικό και πολιτισμικά αλλοτριωτικό χαρακτήρα της αστικοποίησης (Macmillan 1995: 60, Ferguson 1999: 34, Schumaker 2001: 116). Ο Gluckman πίστευε ότι οι μετανάστες πρέπει να μελετηθούν στο αστικό και βιομηχανικό πλαίσιο που καθορίζει κατά κύριο λόγο τη ζωή τους – αυτό είναι το νόημα της διάσημης ρήσης του: «Ένας Αφρικανός μεταλλωρύχος είναι ένας μεταλλωρύχος, ένας Αφρικανός άνθρωπος της πόλης είναι ένας άνθρωπος της πόλης» («An African miner is a miner, an African townsman is a townsman»)– και, αντίθετα από την αποικιοκρατική κοινωνία και διοίκηση (που, ενώ από τη μια ενθάρρυνε την εργατική μετανάστευση, από την άλλη προσπαθούσε να περιορίσει την αστικοποίηση των Αφρικανών), έβλεπε με θετικό τρόπο τη δημιουργία μόνιμων αφρικανικών αστικών στρωμάτων. Ο Gluckman ήταν θερμός υποστηρικτής της ανθρωπολογικής έρευνας στις πόλεις, που είχε εγκαινιαστεί από τον Wilson και είχε προκαλέσει μεγάλες αντιδράσεις, καθώς συνεπαγόταν την παραβίαση των κανόνων του φυλετικού διαχωρισμού, οι οποίοι αποτελούσαν το θεμέλιο της αποικιακής κοινωνίας, και θεωρούνταν ότι ενθαρρύνει την απειθαρχία και την εξέγερση (Brown 1973, Epstein 1992).

απέναντι στην ομάδα των Ζουλού). Παρατηρεί επίσης ότι οι ιεραπόστολοι παίρνουν συχνά το μέρος των Ζουλού ενάντια στην εκμετάλλευσή τους από τους λευκούς, αλλά προσθέτει ότι «παράγουν Ζουλού που είναι πιο πρόθυμοι να αποδεχθούν τις ευρωπαϊκές αξίες και την ευρωπαϊκή κυριαρχία, αν και οι φυλετικές διακρίσεις εξωθούν πολλούς από αυτούς να γίνουν εχθρικοί» (Gluckman 1958: 24). Ο ανθρωπολόγος τέλος, χάρη σε μια ειδική κοινωνική σχέση που αναγνωρίζεται και από τις δύο φυλετικές ομάδες, μπορεί να έρθει πιο κοντά στους Ζουλού, αλλά δεν μπορεί ποτέ να ξεπεράσει τελείως την κοινωνική απόσταση που τους χωρίζει (Gluckman 1958: 19).

Ο Gluckman βρήκε στην τελετή αλληλεξάρτηση, αλλά και σύγκρουση, ισορροπία, αλλά και αστάθεια (Burawoy 2000: 16, Frankenberg 1982). Η οικονομική αλληλεξάρτηση, η κοινωνική διαφοροποίηση και οι διασταυρούμενοι δεσμοί ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες των Ζουλού και των λευκών συνέβαλαν στη διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας, η οποία όμως ήταν εύθραυστη και «προσωρινή» και, σε τελευταία ανάλυση, βασιζόταν «στην ανώτερη ισχύ της ομάδας των λευκών» και στην «απειλή της βίας» (Gluckman 1958: 25, 42). Επισημαίνει επιπλέον ότι οι αντιφάσεις γίνονται συγκρούσεις, τονίζοντας ότι οι Ζουλού βλέπουν τους εαυτούς τους όλο και περισσότερο ως Αφρικανούς που βρίσκονται σε αντίθεση με τους Ευρωπαίους.

Κλείνοντας το πρώτο μέρος, ο Gluckman συμπληρώνει την προσέγγιση της κοινωνικής δομής από τη σκοπιά των ομάδων (την οποία κυρίως ακολούθησε στο δοκίμιο) με μια ανάλυση από τη σκοπιά των ατόμων, η οποία, όπως υποστηρίζει, θα κατέληγε, εάν αναπτυσσόταν, σε παρόμοια συμπεράσματα (Gluckman 1958: 25). Ο Gluckman σκιαγραφεί με αδρές γραμμές μια θεωρία της δράσης σε μια σύνθετη κοινωνία, απηχώντας παρόμοιους προβληματισμούς στοχαστών όπως ο Durkheim, ο Simmel και ο Park. Τα άτομα σε μια σύνθετη κοινωνία, όπως ήταν πλέον η χώρα των Ζουλού, είναι μέλη πολλών ομάδων, που ορισμένες φορές βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους, ενώ σε άλλες μπορεί να ενώνονται ενάντια σε κάποια άλλη ομάδα. Καθώς τα άτομα έχουν ποικίλες σχέσεις και ενδιαφέροντα, τείνουν να ευθυγραμμίζονται ως προς τη στάση και τη συμπεριφορά τους με διαφορετικές ομάδες, αξίες και συμφέροντα, ανάλογα με την κατάσταση. Οι χριστιανοί Ζουλού π.χ. ταυτίζονται με τους λευκούς σε ορισμένες περιστάσεις, ενώ σε άλλες ενώνονται με τους παγανιστές αδελφούς τους. Οι αρχηγοί των Ζουλού επίσης, όπως και οι λευκοί ιεραπόστολοι και αξιωματούχοι, κινούνται ανάμεσα στις δύο ομάδες, προσαρμόζοντας ανάλογα τη συμπεριφορά τους. Η διαδικασία αυτή της «καταστασιακής επιλογής» (situational selection) παραλληλίζεται με τις συγκλίσεις και τις αντιθέσεις των ομάδων και επιτρέπει στα άτομα να «ζουν συνεκτικές ζωές, επιλέγοντας ανάλογα με την κατάσταση από ένα συνονθύλευμα αντιφατικών αξιών, ασύμβατων αντιλήψεων και ετερογενών συμφερόντων και τεχνικών» (Gluckman 1958: 26).

4. Από τη δομή στη διαδικασία και τη δράση

Η περιγραφή και ανάλυση ενός μοναδικού συνόλου γεγονότων, που έλαβαν χώρα σε έναν προσδιορισμένο τόπο και χρόνο και στα οποία συμμετείχαν συγκεκριμένα και επώνυμα άτομα απ' όλες τις κατηγορίες του πληθυσμού της χώρας των Ζουλού, συνιστούσε μια επαναστατική διαφοροποίηση από τις καθιερωμένες ανθρωπολογικές πρακτικές. Η *Ανάλυση* υπήρξε ένα από τα πρώτα εθνογραφικά κείμενα με καθαρά ιστορική ματιά και μια πρωτόπορα προσπάθεια για τη δημιουργία μιας μεθοδολογίας προσανατολισμένης στη μελέτη της κοινωνικής αλλαγής. Ο Gluckman επέμενε ότι οι ανθρωπολόγοι πρέπει να έχουν συνείδηση ότι τόσο τα υποκείμενα των μελετών τους όσο και οι ίδιοι εμπλέκονται πάντα στις μεταβαλλόμενες δυνάμεις της ιστορίας (Kapferer 2006: 122). Το αντικείμενο της εθνογραφίας, σύμφωνα με το υπόδειγμα που καθιερώθηκε στο Μάντσεστερ, είναι η μελέτη διαδικασιών και όχι κλειστών ή στατικών συστημάτων ή ομάδων (Frankenberg 1982: 61, Glaeser 2006: 65). Η καταστασιακή ανάλυση θα πρέπει να νοηθεί σαν ένα δίκτυο που απλώνει ο ανθρωπολόγος για να συλλέξει διαδικασίες, εντάσεις και συγκλίσεις, οι οποίες θα του επιτρέψουν να αναλύσει τη βαθύτερη ιστορική λογική των εξεταζόμενων γεγονότων (Kapferer 2006: 123).

Η οπτική του Gluckman είναι επηρεασμένη τόσο από τον Durkheim και τον Randscliffe-Brown όσο και από τον Marx. Πολλές κριτικές επικεντρώθηκαν στην έμφαση που έδινε στις συγκλίσεις και στην ισορροπία και είδαν στην προσέγγισή του μια μετατόπιση της έμφασης περισσότερο παρά μια πλήρη απόκλιση από τη θέση των δομολειτουργιστών της Οξφόρδης (Harris 1968, Firth 1975, Brown 1979, Bloch 1983, Κούπερ 1989, Macmillan 1995). Ο Gluckman όμως δεν αναγνωρίζει απλώς την ύπαρξη συγκρούσεων και αντιφάσεων στο εσωτερικό των κοινωνικών συστημάτων (όπως είχαν ήδη κάνει ο Fortes και ο Evans-Pritchard, που θεωρούσαν όμως ότι τα συγκρουσιακά στοιχεία εξισορροπούνται από ενοποιητικές δυνάμεις), αλλά αναλύει τις δομικές αντιφάσεις από τις οποίες εκπηγάζουν, καθώς και τις διαδικασίες συγκρότησης των κοινωνικών ομάδων και ιδεολογιών που επηρεάζουν την κοινωνική τους έκβαση (Frankenberg 1982: 63, Werbner 1984: 162, Macmillan 1995: 50, Kapferer 2006: 148)⁶. Ο Gluckman αναπτύσσει ουσιαστικά

---

6. Το δεύτερο μέρος της *Ανάλυσης*, στο οποίο εξετάζεται η ιστορία της χώρας των Ζουλού από το 1775 περίπου ως τη σύγχρονη εποχή, ήταν ένα δοκίμιο ιστορικής κοινωνιολογίας πρωτόγνωρο για τα ανθρωπολογικά δεδομένα της εποχής. Η οπτική του για την ιστορία παραμένει ως ένα βαθμό επηρεασμένη από τον Randscliffe-Brown (που είχε αναγκαστεί να μετριάσει την απόλυτη απόρριψη της μελέτης του παρελθόντος και πρόκρινε τη διαχρονική δομική ανάλυση των κοινωνιών), αλλά τον ξεπερνά υιοθετώντας μια διαλεκτική προοπτική (Macmillan 1995: 47). Η ιστορία των Ζουλού αναλύεται ως μια διαδοχή από συστήματα με

μια μαρξιστική προβληματική, καθώς προσπαθεί να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους, παρά την τεράστια καταπίεση και ανισότητα, δεν εκδηλώνονται ισχυρές επαναστατικές αντιδράσεις από τους Αφρικανούς (Macmillan 1995: 51, Karferer 2006: 148). Η έμφαση που έδωσε στην ισορροπία άλλωστε, όπως φάνηκε από τη διάρκεια του καθεστώτος του απαρχαίντ, αποδείχθηκε πιο κοντά στην πραγματικότητα σε σχέση με τον επαναστατικό ενθουσιασμό ορισμένων από τους κριτικούς του στις δεκαετίες του '60 και του '70 (Macmillan 1995: 56).

Η καταστασιακή ανάλυση έφερε τα άτομα και τη δράση τους στο επίκεντρο της ανθρωπολογικής έρευνας και θεωρίας. Ο Gluckman αναγνωρίζει από την αρχή τη σημασία της εμπρόθετης δράσης των ατόμων. Σύμφωνα με την πρακτική που καθιέρωσε το μαλινοφσκικό υπόδειγμα, οι ανθρωπολόγοι συγκεντρώνουν εθνογραφικό υλικό για να περιγράψουν το κοινωνικό σύστημα μιας ομάδας (νοούμενο ως ένα σύστημα θεσμών, ρόλων, κανόνων και αξιών) και χρησιμοποιούν τις «περιπτώσεις» (πραγματικά περιστατικά από τη ζωή της παρατηρούμενης κοινωνίας) για να επικυρώσουν γενικές θεωρητικές προτάσεις ή να εικονογραφήσουν συγκεκριμένα έθιμα, αρχές οργάνωσης και κοινωνικές σχέσεις. Ο Radcliffe-Brown επίσης πίστευε ότι δεν υπάρχει θέση για επώνυμα άτομα στο δημοσιευμένο έργο των ανθρωπολόγων, το οποίο πρέπει να συνίσταται από αφαιρέσεις που έχουν προκύψει από την ανάλυση των πραγματικών καταστάσεων (Macmillan 1995: 48). Αντίθετα ο Gluckman και οι ανθρωπολόγοι του Μάντσεστερ χρησιμοποιούν τις περιπτώσεις ως βασικό συστατικό της ανάλυσης, μέσα από το οποίο προκύπτουν οι γενικεύσεις (Gluckman 1961: 7, Van Velsen 1967: 140). Όπως πολλοί ιστορικοί (και αργότερα ανθρωπολόγοι, όπως ο Marshall Sahlins), ο Gluckman αντιλήφθηκε το συμβάν ως μια κρίσιμη στιγμή των ιστορικών διαδικασιών της αλλαγής, ως ένα σημείο που ενεργοποιεί νέες δυνατότητες και οδηγεί στην καθιέρωση νέων δομών δράσης. Τα άτομα αντιμετωπίζονται ως προσωπικότητες και όχι απλώς ως κάτοχοι συγκεκριμένων κοινωνικών θέσεων και ρόλων, ενώ αναγνωρίζεται η δημιουργικότητά τους, που θεωρείται όμως ότι επικαθορίζεται από ευρύτερες δομικές δυνάμεις και δυναμικές (Van Velsen 1967: 143). Η ατομική πρωτοβουλία και επινοητικότητα αναπτύσσεται, σύμφωνα με τον Gluckman, στους χώρους που δημιουργούν

διαφορετική δομή, μορφές ισορροπίας και πρότυπα αλλαγής, ενώ εισάγεται και η διάκριση ανάμεσα σε εξεγέρσεις (rebellions) και επαναστάσεις (revolutions). Οι πρώτες, που αντιστοιχούν στην κοινωνία των Ζουλού πριν από την αποικιακή κατάκτηση, οδηγούν σε αλλαγή του πολιτικού προσωπικού, αλλά αφήνουν ανέπαφη την πολιτική δομή και την κουλτούρα που τη συντηρεί. Η άφιξη των λευκών και η αποικιακή κατάκτηση σήμανε το τέλος του «επαναλαμβανόμενου» συστήματος, καθώς εισήγαγε νέες, ασυμβίβαστες αντιθέσεις, που επιφέρουν ριζικές αλλαγές στην πολιτική οργάνωση και ιδεολογία.

οι κοινωνικοπολιτικές αντιφάσεις και θεωρείται ότι ενεργοποιεί το δυναμικό των κοινωνικών δυνάμεων (Karferer 2006: 127).

Η καταστασιακή ανάλυση ή μελέτη περίπτωσης (case study) εξελίχθηκε στη συνέχεια στην «εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης» (extended-case study), που συνίστατο στη μελέτη των ίδιων δρώντων υποκειμένων σε μια σειρά από καταστάσεις που εκτείνονται στο χρόνο. Κάθε περίπτωση που αναδύοταν αντιμετωπιζόταν ως «ένα τμήμα ή ένα στάδιο σε μια συνεχώς εκτυλισσόμενη διαδικασία κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα σε συγκεκριμένα πρόσωπα και ομάδες σε ένα κοινωνικό σύστημα και πολιτισμό» (Gluckman 1961: 9-10). Η εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης προσέδωσε πολύ μεγαλύτερο βάθος στην ανάλυση και ταυτόχρονα αποσταθεροποίησε την έννοια της κοινωνικής δομής και του κοινωνικού συστήματος. Επισημαίνοντας τις αλλαγές και τις ασυνέχειες που παρατηρούνται στην παρουσίαση του εαυτού και στην επιλογή και εφαρμογή των πολιτισμικών κανόνων και αξιών, η εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης έκανε «την κοινωνική και ηθική τάξη πιο σύνθετη, λιγότερο άκαμπτη και ενοποιημένη, πιο αντιφατική και επιτρεπτική» (Gluckman 1961: 10, Handelman 2006: 99). Ο Gluckman εγκαταλείπει σταδιακά την ιδέα της κοινωνίας ως οργανισμού ή ως οριοθετημένου και συνεκτικού όλου και οδηγείται σε μια πιο ανοιχτή ή ρευστή αντίληψη της κοινωνικής ολότητας, ως συναστρίας συμπλεκόμενων και επικαλυπτόμενων κοινωνικών πεδίων⁷ (Gluckman 1961: 14, Glaeser 2006: 65, Handelman 2006: 96).

Οι εθνογραφικές μελέτες που ακολούθησαν έδωσαν πολύ μεγαλύτερη σημασία στην εμπρόθετη δράση των ατόμων στο μικροεπίπεδο και αναγνώρισαν τη δημιουργικότητα και την ικανότητά της να επινοεί και να εγκαινιάζει αλλαγές με ευρύτερη επίδραση (Handelman 2006: 99, Schumaker 2001: 115). Το έργο του Mitchell (1956 και 1987), του Epstein (1958, 1992) και των άλλων συνεργατών και μαθητών του Gluckman μπορεί να αναγνωστεί ως η καταγραφή της ανάδυσης μιας νέας κοινωνικής και πολιτισμικής τάξης τη στιγμή της δημιουργίας της (Karferer 2006, Handelman 2006). Οι αναλύσεις με βάση την έννοια του κοινωνικού δικτύου, που αποτέλεσαν σημαντικό ρεύμα στην ανθρωπολογία της Σχολής του Μάντσεστερ, εξέφραζαν πόσο λίγο ικανοποιητικές ήταν πλέον οι δομιστικές προσεγγίσεις και εμπνέ-

---

7. Το 1963 σχολιάζει την *Ανάλυση* και άλλες προηγούμενες εργασίες του λέγοντας: «Σκεφτόμουν ακόμα με χονδροειδείς φονξιοναλιστικούς όρους, σύμφωνα με τους οποίους οι θεσμοί συμβάλλουν στη διατήρηση μιας μάλλον άκαμπτα ορισμένης κοινωνικής δομής» (Gluckman 1963: 20). Τώρα δηλώνει ότι εγκαταλείπει τελείως την αναλογία του οργανισμού για το κοινωνικό σύστημα και υποστηρίζει ότι: «Τα κοινωνικά συστήματα δεν έχουν ούτε κατά προσέγγιση τη συνάφεια και τη συνεκτικότητα των οργανικών συστημάτων, και οι διαδικασίες που αναπτύσσονται στο εσωτερικό τους δεν έχουν την κυκλικότητα ή την επαναληπτικότητα που παρατηρείται στα οργανικά συστήματα ... Ως εκ τούτου τώρα σκέφτομαι περισσότερο με όρους μιας σειράς κοινωνικών διαδικασιών» (Gluckman 1963: 38-39).

ονταν από πιο ατομοκεντρικές οπτικές, όπως η θεωρία της συναλλαγής (transactionalism) (Mitchell 1969, Schumaker 2001: 116, Glaeser 2006: 72).

Το κορυφαίο έργο της εθνογραφίας του Μάντσεστερ στη δεκαετία του 1950 ήταν η μελέτη του Victor Turner *Schism and Continuity in an African Society* (1957), που σηματοδότησε τη μετεξέλιξη της καταστασιακής ανάλυσης σε μια πιο αλληλοδραστική και ταυτόχρονα ερμηνευτική κατεύθυνση (Gluckman 1961: 13, Werbner 1984, Kapferer 2006: 136, Handelman 2006: 104). Ο Turner επικεντρώνεται σε μια σειρά από διαμάχες και συγκρούσεις σε ένα χωριό των Ndembu (μιας φυλής στην τότε Βόρεια Ροδεσία), που προέκυπταν από τις αντιφάσεις της κοινωνικής τους ζωής (την αντίθεση πατροτοπικότητας και μητρογραμμικότητας) και οξύνονταν από την υποχρεωτική ένταξή τους στο αποικιοκρατικό σύστημα (εμπορευματική γεωργία, εργατική μετανάστευση στις πόλεις). Οι καταστάσεις κρίσης δεν αποκαλύπτουν μόνο τις αρχές και τις αντιφάσεις του κοινωνικού και του πολιτικού συστήματος, αλλά θεωρείται ότι οδηγούν στην επανεμφάνιση και στην τροποποίησή τους. Τα «κοινωνικά δράματα» μέσα από τα οποία εκφράζεται και επιλύεται μια κρίση δεν είναι απλώς έκφραση συστημικών δυνάμεων ή αντιθέσεων (όπως πίστευε ο Gluckman), αλλά πτυχές μιας δημιουργικής διαδραστικής διαδικασίας, που αναλύεται με τον μοναδικό τρόπο του Turner και τη διεισδυτική του ματιά τόσο στην εμπρόθετη δράση, το ατομικό συμφέρον και τη δημιουργικότητα των υποκειμένων όσο και στη δύναμη των συμβόλων, της τελετουργίας και της παράδοσης.

5. Περιπτώσεις αντί ολικών συστημάτων

Η *Ανάλυση* σηματοδοτεί επιπλέον μια μεθοδολογική επανάσταση (Frankenberg 1982: 59, Werbner 1984: 162, Mitchell 2006: 28, Kapferer 2006: 126). Ο Gluckman επικεντρώνεται όχι σε κάποια φυλή νοούμενη ως ανεξάρτητη συνολική κοινωνία, όπως έκαναν τότε οι ανθρωπολόγοι, αλλά σε μια επιμέρους κατάσταση ή διαδικασία, η οποία επηρεάζεται από σχέσεις και γεγονότα που υπερβαίνουν κατά πολύ τον συγκεκριμένο τόπο. Και, αντί να ξεχάσει το αποικιακό πλαίσιο και την κοινωνική αλλαγή, αφήνοντάς τα έξω από την ανθρωπολογική αναπαράσταση, εξετάζει ένα γεγονός που εμπλέκει διαφορετικές ομάδες της αποικιακής κοινωνίας και υποστηρίζει ότι η αποικιακή πολιτική και οικονομική κυριαρχία αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο ολόκληρης της αποικιακής πραγματικότητας (Glaeser 2006: 78).

Ο Gluckman αρνείται το είδος της ολιστικής εθνογραφίας που άκμαζε τότε (τη δυνατότητα ή την αξίωση της πλήρους εθνογραφικής περιγραφής ή κατανόησης μιας ολόκληρης κοινωνίας) και τονίζει ότι οι κοινωνίες και οι πολιτισμοί βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση και δεν μπορούν να οριο-

θετηθούν με ευκολία (Kapferer 2006: 126, Glaeser 2006: 78). Κανένα κοινωνικό πεδίο δεν είναι αυτόνομο ή απομονωμένο, και κάθε κοινωνική κατάσταση έχει διαστάσεις που ξεπερνούν τα επιμέρους τοπικά συμφραζόμενα. Οι Ζουλού, οι υπόλοιπες αφρικανικές φυλές και οι Ευρωπαίοι αλληλεπιδρούν στο πλαίσιο της ενιαίας κοινωνίας της Νότιας Αφρικής, που με τη σειρά της είναι ενταγμένη στο παγκόσμιο οικονομικό και πολιτικό σύστημα. Ο Gluckman (όπως και ο Wilson πριν από αυτόν) είναι πρωτοπόρος στην επισήμανση της ρευστότητας των κοινωνικών πεδίων και των σχέσεων μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου. Έφτασε κοντά στη θέση του Leach ότι δεν μπορούν να χαραχθούν σαφή σύνορα ανάμεσα στις κοινωνίες, αν και συνέχισε να ενδιαφέρεται για τη λειτουργία των συστημάτων (Macmillan 1995: 50).

Το σημείο εκκίνησης στην καταστασιακή ανάλυση είναι η παραδοχή ότι ο/η ανθρωπολόγος μπορεί να μελετήσει μόνο ένα περιορισμένο τμήμα της κοινωνικής πραγματικότητας (Rogers / Vertovec 1995: 6, Frankenberg 1982)⁸. Οι καταστάσεις τις οποίες παρατηρεί είναι αναγκαστικά μερικές, με την έννοια ότι εμπεριέχονται και επηρεάζονται από δυνάμεις και διαδικασίες που υπερβαίνουν το τοπικό πλαίσιο. Το ζήτημα της οριοθέτησης του πεδίου και του αντικειμένου έρευνας καθίσταται έτσι κεντρικό μεθοδολογικό ζήτημα της ανθρωπολογίας, και συνακόλουθα ανακύπτει το πρόβλημα της κατανόησης των σχέσεων ανάμεσα στο μικροεπίπεδο και το μακροεπίπεδο (Van Velsen 1967: 145, Glaeser 2006: 78). Οι ανθρωπολόγοι θα πρέπει να διαχωρίσουν αναλυτικά το ερευνητικό τους αντικείμενο: να προσδιορίσουν μια συγκεκριμένη διαδικασία και να προσπαθήσουν να κατανοήσουν τη δυναμική της στο πλαίσιο ευρύτερων κοινωνικών και ιστορικών δυνάμεων.

Η μελέτη μιας κοινωνικής κατάστασης εμπεριέχει δύο ξεχωριστά επίπεδα ή διαδικασίες (Mitchell 1987: 9). Από τη μια μεριά η ερευνητρια ή ο ερευνητής πρέπει να ξεχωρίσει ένα συγκεκριμένο σύνολο γεγονότων, δραστηριοτήτων, συμπεριφορών και νοημάτων, τα οποία θεωρεί ότι αποτελούν ένα θεωρητικό πρόβλημα ή ερώτημα. Ο Gluckman και οι συνεργάτες του πρότειναν, αρχικά τουλάχιστον, την εστίαση σε καταστάσεις επιλεγμένες για την

---

8. Οι ανθρωπολόγοι του Μάντσεστερ αντιλήφθηκαν από την αρχή ότι οι κοινωνικές σχέσεις των ατόμων υπερβαίνουν το τοπικό επίπεδο και υπήρξαν ιδιαίτερα επιφυλακτικοί απέναντι στο είδος της «μελέτης κοινότητων» (community studies) που είχε αναπτυχθεί στην αμερικανική κοινωνιολογία και στην αστική εθνογραφία της Σχολής του Σικάγου. Ο τόπος της έρευνας (locality) γίνεται αντιληπτός με τρόπους που προδιαγράφουν τις σύγχρονες προσεγγίσεις, καθώς επισημαίνεται τόσο η επιρροή ευρύτερων μακροδιαδικασιών στις τοπικές καταστάσεις όσο και η έλλειψη ευκρινών ορίων στις κοινωνικές σχέσεις, το γεγονός δηλ. ότι εκτείνονται πέρα από τα όρια του χωριού, της γειτονιάς ή της πόλης (Mitchell 1966, Epstein 1967). Οι προβληματισμοί αυτοί τούς οδήγησαν στην επινόηση της έννοιας του κοινωνικού δικτύου, που εξακολουθεί σήμερα να αποτελεί το βασικό εργαλείο για την περιγραφή και κατανόηση των πολύπλευρων και αποεδαφοποιημένων σχέσεων και διαδικασιών του σύγχρονου κόσμου (Mitchell 1969, Smart 1999, Smith 2001).

τυπικότητά τους (Mitchell 1987, Kapferer 2006: 133, Frankenberg 1982: 11, Rogers / Vertovec 1995: 9). Σύντομα όμως συνειδητοποιήσαν ότι δεν υπάρχουν τυπικά γεγονότα σε μια κοινωνική πραγματικότητα που βρίσκεται σε διαρκή κίνηση και αναταραχή και επικεντρώθηκαν σε συγκρουσιακές ή αναδυόμενες καταστάσεις, που μπορούν να αποκαλύψουν την κοινωνική και ιστορική δυναμική και τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα και οι ομάδες διαμορφώνουν την ιστορία τους μέσα σε συγκεκριμένους κοινωνικούς και πολιτισμικούς περιορισμούς (Van Velsen 1967: 140).

Ο ερευνητής ή η ερευνήτρια θα πρέπει παράλληλα να προσδιορίσει το ευρύτερο κοινωνικό «σκηνικό» (setting), «πλαίσιο» (context) ή «πεδίο» (field) που επηρεάζει, κατά την εκτίμησή τους, τα παρατηρούμενα γεγονότα. Η έννοια του κοινωνικού πεδίου προέκυψε από τη συνειδητοποίηση του δυναμικού και μεταβαλλόμενου χαρακτήρα των κοινωνικών συστημάτων, των εσωτερικών τους αντιφάσεων και ρήξεων και της σύνδεσής τους με ευρύτερα συστήματα (Kapferer 1995: 57). Το κοινωνικό πεδίο προσδιορίζεται από τον/την ανθρωπολόγο μέσα από μια αναλυτική διαδικασία οριοθέτησης. Από τον απείρως επεκτεινόμενο ιστό των κοινωνικών σχέσεων ξεχωρίζει ένα συγκεκριμένο εύρος, το οποίο θεωρείται ότι περικλείει τους παράγοντες που διαμορφώνουν μια συγκεκριμένη δραστηριότητα (Hannerz 1980: 172, Handelman 2006: 96).

Η ανάλυση των ευρύτερων κοινωνικών πλαισίων της δράσης (της πόλης, της εθνικής κοινωνίας, του παγκόσμιου συστήματος) υπερβαίνει, κατά τον Gluckman, το επιστημονικό πεδίο της ανθρωπολογίας και συνιστά αντικείμενο μελέτης άλλων επιστημονικών κλάδων. Ο/Η ανθρωπολόγος οφείλει να επικεντρωθεί στο μικροπεδίο και να χρησιμοποιήσει για την ανάλυση των ευρύτερων κοινωνικών σχηματισμών τα πορίσματα πιο εξειδικευμένων επιστημών. Η εξαιρετικά περιοριστική αυτή θέση (που έρχεται σε καταφανή αντίθεση με το σύγχρονο άνοιγμα της ανθρωπολογίας στη διεπιστημονικότητα και τη θεωρία) δεν μπορεί ασφαλώς να σταθεί, από θεωρητική ή επιστημολογική άποψη, και επηρέασε τα ενδιαφέροντα και τις μελέτες των ερευνητών. Στην αστική έρευνα π.χ. οι ανθρωπολόγοι του Μάντσεστερ ανέπτυξαν σημαντικά εννοιολογικά εργαλεία και ανέλυσαν διαφωτιστικά σημαντικές αστικές πρακτικές και διαδικασίες, αλλά συνέβαλαν λιγότερο στη θεωρητική κατανόηση της πόλης, των σχέσεων πόλης και κοινωνίας και των διαφορετικών αστικών μορφών (Leeds 1994, Fox 1972).

6. Ανθρωπολογία, πολιτισμός και αποικιοκρατία

Η *Ανάλυση* υπήρξε ταυτόχρονα μια από τις ελάχιστες κριτικές της αποικιοκρατίας στην ανθρωπολογία της βρετανικής σχολής, πιθανόν μάλιστα και η πιο ριζοσπαστική. Η μεθοδολογική και θεωρητική καινοτομία και η κρι-

τική του διαχωρισμού συνδέονται στενά (Macmillan 1995: 55, Cocks 2001: 740). Το δοκίμιο μπορεί να διαβαστεί ως μια απάντηση στην κριτική της ανθρωπολογίας από τον Macmillan. Όπως θα γράψει ο ίδιος ο Gluckman αργότερα, οι φιλελεύθεροι Νοτιοαφρικανοί ανθρωπολόγοι, αντίθετα από τους Βρετανούς συναδέλφους τους, δεν μπορούσαν να αγνοήσουν το γενικό πλαίσιο των συστημάτων που μελετούσαν και τις πολιτικές συνεπαγωγές των επιστημονικών τους θεωριών (Κούπερ 1989: 244, Cocks 2001: 750). Αντιλαμβάνονταν έτσι ότι η άχρονη αναπαράσταση και η έμφαση στη διαφορά των πολιτισμών (που χαρακτήριζαν τόσο την εθνογραφία του Malinowski και του Radcliffe-Brown όσο και τη ρατσιστική ανθρωπολογία) ενίσχυαν την ιδέα ότι η Αφρικοί δεν μπορούν να προσαρμοστούν στη σύγχρονη οικονομική και πολιτική ζωή και συνέβαλλαν στη νομιμοποίηση της πολιτικής του διαχωρισμού.

Η προσέγγιση του Gluckman αντίθετα εντάσσει τους Αφρικανούς στον σύγχρονο κόσμο και στην ιστορία και δίνει έμφαση στις διαδικασίες της αστικοποίησης και της καπιταλιστικής ανάπτυξης, που πιστεύει ότι επηρεάζουν με σχετικά ομοιόμορφο τρόπο τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς (Macmillan 1995: 47 και 50, Schumaker 2001). Αντίθετα από τους υπέρμαχους του διαχωρισμού και από μια μερίδα των φιλελευθέρων που εξιδανίκευε τον παραδοσιακό πολιτισμό και προσπαθούσε να περιορίσει την αστικοποίηση και τον εκμοντερνισμό των Αφρικανών, ο Gluckman βλέπει θετικά την αποδέσμευσή τους από την παράδοση και την πλήρη ενσωμάτωσή τους στον δυτικό πολιτισμό (Ferguson 1999: 34).

Ο Gluckman δεν αγνοούσε τη σημασία του πολιτισμού, αλλά ήταν καχύποπτος απέναντι σε προσεγγίσεις που τον υποστασιοποιούσαν και τον αντιμετώπιζαν ως μια ολότητα που είναι ανεξίτηλα χαραγμένη στα μυαλά των ανθρώπων και ξέχωρη από τις κοινωνικές πρακτικές και την κοινωνική δομή (Werbner 1984: 162, Macmillan 1995: 50, Kapferer 2006: 150). Πρώτος αυτός μεταξύ των ανθρωπολόγων της βρετανικής σχολής είχε κατανοήσει τον μεταβαλλόμενο χαρακτήρα των εθίμων και αυτό που αργότερα ονομάστηκε «επινόηση της παράδοσης» και «πολιτική του πολιτισμού». Στο δεύτερο μέρος του δοκιμίου παρατηρεί ότι η επιστροφή στα παλιά έθιμα, που ενθαρρύνεται από την κυβέρνηση και καταγράφεται από ορισμένους ανθρωπολόγους ως σημάδι ζωτικότητας των εντόπιων πολιτισμών, συνδέεται στην πραγματικότητα με μια πρόσφατη στροφή προς την παράδοση πολλών μορφωμένων Αφρικανών, η οποία εκφράζει μια προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος ανάμεσα στους χριστιανούς και τους παγανιστές και μια μορφή αντίστασης στην καταπίεση και στον αποκλεισμό τους από τον δυτικό πολιτισμό⁹.

---

9. Επισημαίνοντας την ανάδυση, από τη μια, ενός «προοδευτικού» πόλου βιομηχανικών

Η προσέγγισή του, παρότι από πολλές απόψεις εύλογη και γόνιμη, δέχθηκε δικαιολογημένες κριτικές για την τάση της να υποβαθμίζει το πολιτισμικό στοιχείο και να παραβλέπει κρίσιμες όψεις των κοινωνικών πρακτικών, όπως είναι οι ερμηνείες των ίδιων των υποκειμένων για τη δράση τους. Ο Gluckman και οι συνεργάτες του δέχθηκαν επίσης κριτική για τη συνολική τους οπτική και στάση και για τον τρόπο με τον οποίο ερμήνευσαν τις πολιτικές και πολιτισμικές εκφράσεις και ταυτότητες των Αφρικανών. Ο Νοτιοαφρικανός ανθρωπολόγος Magubane, σε μια ομολογουμένως σκληρή κριτική, τους παρουσίασε ως υποχείρια της αποικιοκρατίας και υποστήριξε ότι οι αναλύσεις τους αναπαρήγαγαν την αποικιακή ιδεολογία και συνέβαλαν στον εξορθολογισμό και στη διατήρηση του συστήματος (Magubane 1969 και 1971). Ο Magubane επιτέθηκε στην ιδέα, που υποβόσκει σε ορισμένες από τις αναλύσεις των ανθρωπολόγων του Μάντσεστερ, ότι οι Αφρικανοί αποδέχονται την ανωτερότητα των Ευρωπαίων και μιμούνται τον πολιτισμό τους και ανέλυσε τους εκμοντερνισμένους Αφρικανούς ως παράδειγμα ακραίας αλλοτρίωσης μάλλον παρά «προόδου» και «εκπολιτισμού».

Οι ισχυρισμοί αυτοί προκάλεσαν την αντίδραση του Gluckman και άλλων ανθρωπολόγων της Σχολής. Οι συζητήσεις και οι έρευνες που ακολούθησαν έδειξαν ότι οι επικρίσεις ήταν σε μεγάλο βαθμό υπερβολικές και άδικες και ότι το Ινστιτούτο Rhodes-Livingston αποτελούσε την πιο ριζοσπαστική ομάδα της βρετανικής ανθρωπολογίας και ένα κέντρο αντίστασης μάλλον παρά συνεργασίας με την αποικιοκρατία (Brown 1973 και 1979, Hannerz 1980, Werbner 1984, Kuper 1988, Epstein 1992, Macmillan 1995, Kapferer 1995 και 2006). Οι ανθρωπολόγοι του Ινστιτούτου βρισκόνταν στο περιθώριο της κοινωνίας των εποίκων (ως διανοούμενοι, πολιτικά προοδευτικοί και σε πολλές περιπτώσεις Εβραίοι), προσπαθούσαν να διατηρήσουν την αυτονομία τους από τη διοίκηση και έπαιζαν το ρόλο του συνηγόρου των αφρικανικών συμφερόντων. Η στάση τους και οι κοινωνικές τους συναναστροφές, που παραβίαζαν το φυλετικό σύνορο, τους έφεραν πολλές φορές σε σύγκρουση με τους εποίκους και τις αρχές, και υπέστησαν διώξεις που επηρέασαν την έρευνα και την καριέρα τους. Από την άλλη μεριά

και εθνικών οργανισμών, που συγκέντρωναν πρόσωπα από διαφορετικές εθνοτικές και φυλετικές ομάδες, και, από την άλλη, ενός «οπισθοδρομικού», παραδοσιοκεντρικού και ταυτόχρονα μοντέρνου κινήματος, που έδινε έμφαση στην εθνοτική ιδιαιτερότητα και αυτονομία, ο Gluckman εντόπισε μια ιδεολογική διαφοροποίηση που ξεκίνησε στη δεκαετία του '30 και απέκτησε μεγάλη πολιτική σημασία στις επόμενες δεκαετίες (Macmillan 1995: 59). Οι δύο μορφές ταύτισης και οργάνωσης δεν είναι πάντως αναγκαστικά αντιθετικές. Όπως έδειξε η έρευνα που ακολούθησε, το εθνικό αίσθημα που στόχευε στην ανατροπή της αποικιακής κυριαρχίας αναπτύχθηκε μαζί με φυλετικές και περιφερειακές ταυτότητες και ιδεολογίες που δεν αποσκοπούσαν στην αυτονομία και την απόσχιση, αλλά στη δημιουργία μιας πολιτικής βάσης για τον μελλοντικό έλεγχο του έθνους κράτους (Colson 1968, Macmillan 1995: 62).

είναι αλήθεια ότι ο Gluckman συνεργάστηκε για ένα διάστημα με το αποικιακό κράτος και οραματίστηκε μια πρακτικά χρήσιμη ανθρωπολογία που θα μπορούσε να συνεισφέρει στο στόχο του εκσυγχρονισμού, στον οποίο πίστευε και τον οποίο έβλεπε πιθανόν ως ένα στάδιο προς το σοσιαλισμό (Brown 1979, Cocks 2001).

Αν και οι κατηγορίες ότι οι ανθρωπολόγοι του Μάντσεστερ υποτίμησαν τις αντιφάσεις και τις συγκρούσεις του συστήματος και αποδέχθηκαν αστόχαστα τις αποικιακές αξίες και την αποικιακή ψυχολογία είναι από πολλές απόψεις άδικες, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η κριτική του Magubane άνοιξε νέους ορίζοντες και έδειξε ορισμένους από τους τρόπους με τους οποίους η προσέγγιση του Gluckman παραμένει δέσια των μεγάλων αφηγήσεων της προόδου, του εκμοντερνισμού και της «εκπολιτιστικής αποστολής» του ιμπεριαλισμού. Ο Gluckman και οι συνεργάτες του ανέλυσαν, όσο ήταν δυνατόν μέσα στις δύσκολες συνθήκες, τη δομή του αποικιακού καθεστώτος και τόνισαν, ενάντια στους ρατσιστές και τους οπαδούς των διακρίσεων και του απαρχαίντ, την ταχύτητα και την ευελιξία με την οποία οι Αφρικανοί προσαρμόζονται στις πόλεις και στη μοντέρνα ζωή. Ο Gluckman εισήγαγε επιπλέον ήδη με την *Ανάλυση* τον ανθρωπολογικό αναστοχασμό¹⁰. Γενικότερα αντιλαμβανόταν –αν μη τι άλλο, εξαιτίας των δύσκολων και διαφορετικών σχέσεων του με την αποικιακή διοίκηση– το «σύμπλεγμα πολλαπλών δεσμεύσεων» που επηρεάζει την παραγωγή της ανθρωπολογικής γνώσης και ενδιαφερόταν για την ανάλυση των προκαταλήψεων που ελλοχεύουν στην κοινωνική θέση και την ατομική συνείδηση του ερευνητή (Macmillan 1995, Γκέφου-Μαδιανού 1998: 404, Kapferer 2006).

Παρ' όλα αυτά δεν κατάφερε να ξεφύγει από τον εθνοκεντρισμό, και η πίστη του στη νεωτερική τελεολογία τον έκανε να αγνοήσει ή να παρερμηνεύσει σημαντικές όψεις του πολιτισμού και της εμπειρίας της αποικιοκρατίας. Ο Gluckman πίστευε στη νομοτέλεια, τη σκοπιμότητα και τη «φυσική» επιθυμία των Αφρικανών να ενταχθούν στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και δεν μπορούσε να εκτιμήσει τις διαδικασίες της υβριδοποίησης και την ύπαρξη πολλαπλών νεωτερικοτήτων. Πίστευε ότι η αφρικανική βιομηχανική επανάσταση θα ακολουθήσει τα βήματα της ευρωπαϊκής και ότι ο αφρικανικός αστικός πολιτισμός θα εξελιχθεί με τρόπο παρόμοιο με τον δυτικό. Έτεινε έτσι να υπερτονίζει την επίδραση των βιομηχανικών σχέσεων και τη σημασία των μοντέρνων μορφών πολιτικής οργάνωσης και να υποτιμά

---

10. Ο Gluckman αναρωτιέται ευθέως για το κατά πόσο ένας ανθρωπολόγος ή οποιοσδήποτε Ευρωπαίος μπορεί να διεισδύσει στην κοινωνία των Ζουλού υπό τις παρούσες συνθήκες ρατσιστικών διακρίσεων και χρησιμοποιεί την περιγραφή των κινήσεων και της συμπεριφοράς του στη διάρκεια της τελετής ως ένα πρίσμα για τη διαλεύκανση της πολιτικής και φυλετικής τάξης (Schumaker 2001: 43).

ή να παρερμηνεύει αναδυόμενες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές εκφράσεις και μορφές που συνέθεταν παραδοσιακά και νεωτερικά στοιχεία (αστικός εθνοτισμός, νέες γλωσσικές, καλλιτεχνικές και θρησκευτικές μορφές, κινήματα για την αναβίωση της παράδοσης) (Macmillan 1995: 61 και 63, Ferguson 1999, Burawoy 2000: 20).

Συμπεράσματα

Η Ανάλυση μιας κοινωνικής κατάστασης στη σύγχρονη χώρα των Ζουλού, το διάσημο δοκίμιο του Max Gluckman που δημοσιεύτηκε το 1940, διέφερε τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μορφή από τις άλλες ανθρωπολογικές εργασίες της εποχής. Εστιάζοντας σε ένα συγκεκριμένο συγχρονικό γεγονός (τα εγκαίνια μιας γέφυρας), που συγκέντρωσε άτομα από διαφορετικές φυλετικές και κοινωνικές ομάδες, και αντλώντας από αυτό ευρύτερα συμπεράσματα για την κοινωνική δομή και την ιστορική δυναμική της κοινωνίας της Νότιας Αφρικής στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, ο Gluckman εισάγει έναν νέο τρόπο ανθρωπολογικής έρευνας και ανάλυσης. Εγκαταλείπει το υπόδειγμα της φυλής και του εθνογραφικού παρόντος, επικεντρώνεται στις διαδικασίες της πολιτικής κυριαρχίας και της κοινωνικής αλλαγής στο αποικιακό πλαίσιο και επινοεί έναν ρηξικέλευθο τρόπο για την εθνογραφική μελέτη τους.

Η μέθοδος που σκιαγραφείται στο δοκίμιο, η οποία ονομάστηκε στη συνέχεια «καταστασιακή ανάλυση» ή «μελέτη περίπτωσης», αποτέλεσε το θεωρητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο των μελετών της Σχολής του Μάντσεστερ και αναγνωρίζεται σήμερα ως μια σημαντική και πάντα επίκαιρη συμβολή στη δημιουργία μιας ανθρωπολογίας ικανής να μελετήσει με επάρκεια τον σύγχρονο κόσμο. Ο Gluckman υιοθετεί μια ιστορική προοπτική και εισάγει την πολιτική οικονομία, την αποικιοκρατία και τις συγκρούσεις στην ανθρωπολογική ανάλυση. Η προσέγγισή του εστιάζει στη διαδικασία, στο συμβάν και στον τρόπο με τον οποίο η εμπρόθετη δράση ενεργοποιεί και διαθλά ευρύτερες δυνάμεις και διαδικασίες. Από αυτή την άποψη άνοιξε το δρόμο για –ή έστω συγγενεύει με– τις πιο σύνθετες προσεγγίσεις του Victor Turner και του Pierre Bourdieu και ευρύτερες θεωρήσεις όπως η εθνομεθοδολογία και η συμβολική διαντίδραση.

Το δοκίμιο αυτό ήταν πρωτοποριακό και από μεθοδολογική άποψη. Η καταστασιακή ανάλυση προδιαγράφει τις σύγχρονες προσεγγίσεις του εθνογραφικού πεδίου, που γίνεται κατανοητό όχι ως οριοθετημένο όλο, αλλά ως συναστρία δικτύων και διαδικασιών και ως ιδιαίτερη συνάρθρωση του τοπικού και του παγκόσμιου. Ο Gluckman και οι συνεργάτες του εισήγαγαν οπτικές και έννοιες (όπως η «εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης» και τα «κοινωνικά δίκτυα») και δημιούργησαν ένα μεθοδολογικό πλαίσιο που επι-

τρέπει στους ανθρωπολόγους να μελετήσουν τα σύγχρονα ρευστά και μεγάλης κλίμακας φαινόμενα, διατηρώντας παράλληλα την εντατική ανθρωπολογική εστίαση σε συγκεκριμένα πρόσωπα, συμπεριφορές και διαδικασίες.

Η *Ανάλυση* υπήρξε τέλος μια τολμηρή κριτική της αποικιοκρατίας, που έβλεπε με βεβαιότητα και συμπάθεια την προοπτική του εκμοντερνισμού και της πλήρους ένταξης των Αφρικανών στην κοινωνία της Νότιας Αφρικής. Ο Gluckman και οι συνεργάτες του υπήρξαν η πιο πολιτικοποιημένη ομάδα της βρετανικής ανθρωπολογικής σχολής, που συνέβαλε στην κριτική των σχέσεων ανθρωπολογίας και αποικιοκρατίας και αναστοχάστηκε πάνω στις μονομέρειες και τους περιορισμούς που επηρεάζουν την παραγωγή της ανθρωπολογικής γνώσης. Οι αναλύσεις τους παραμένουν παρ' όλα αυτά δέσμιες των μεγάλων αφηγημάτων και των εξουσιαστικών λόγων της δυτικής νεωτερικότητας και παρερμηνεύουν ή αγνοούν σημαντικές όψεις του πολιτισμού και της εμπειρίας της αποικιοκρατίας. Αν και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σύγχρονη κριτική σκέψη έχει αποσταθεροποιήσει την ανθρωπολογική επιτόπια έρευνα και θεωρία με πολλούς νέους τρόπους, ο Gluckman και οι συνεργάτες του εγκαινίασαν αυτόν το δρόμο, εγείροντας ζητήματα και προτείνοντας λύσεις που διατηρούν την επικαιρότητά τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bloch, M.
1983, *Marxism and Anthropology. The History of a Relationship*, Clarendon Press, Οξφόρδη.
- Brown, R.
1973, «Anthropology and colonial rule: Godfrey Wilson and the Rhodes-Livingstone Institute, Northern Rhodesia», στο T. Asad (επιμ.), *Anthropology and the Colonial Encounter*, Ithaca Press / Humanities Press, Λονδίνο / Atlantic Highlands, N.J.: 173-197.
- Brown, R.
1979, «Passages in the life of a white anthropologist: Max Gluckman in Northern Rhodesia», *The Journal of African History* 20 (4): 525-541.
- Burawoy, M.
1991, «The extended case method», στο M. Burawoy κ.ά. (επιμ.), *Ethnography Unbound. Power and Resistance in the Modern Metropolis*, University of California Press, Berkeley / Los Angeles / Οξφόρδη: 271-287.
- Burawoy, M.,
2000, «Introduction: Reaching for the global», στο M. Burawoy κ.ά. (επιμ.), *Global Ethnography. Forces, Connections, and Imaginations in a Postmodern World*, University of California Press, Berkeley / Los Angeles / Οξφόρδη: 1-40.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ.
1998, «Αναστοχασμός, ετερότητα και ανθρωπολογία οίκοι: διλήμματα και αντιπαράθεσεις», στο Δ. Γκέφου-Μαδιανού (επιμ.), *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία. Σύγχρονες τάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα: 365-435.
- Cocks, P.
2001, «Max Gluckman and the critique of segregation in South African anthropology, 1921-1940», *Journal of Southern African Studies* 27 (4): 739-756.
- Colson, E.
1968, «Contemporary tribes and the development of nationalism», στο J. Helm (επιμ.), *Essays on the Problem of Tribe*, University of Washington Press, Seattle: 201-206.
- Epstein, A. L.
1958, *Politics in an Urban African Community*, Manchester University Press, Manchester.
- Epstein, A. L.
1967, «Urbanization and social change in Africa», *Current Anthropology* 8 (4): 275-295.
- Epstein, A. L.
1992, «Retrospect: an anthropologist on the Copperbelt in the 1950s», στο *Scenes from African Urban Life. Collected Copperbelt Papers*, Edinburgh University Press, Εδιμβούργο: 1-21.

- Evens, T. M. S. / Handelman, D. (επιμ.)
2006, *The Manchester School. Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη / Οξφόρδη.
- Fabian, J.
1983, *Time and the Other. How Anthropology Makes its Object*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη.
- Ferguson, J.
1999, *Expectations of Modernity. Myths and Meanings of Urban Life on the Zambian Copperbelt*, University of California Press, Berkeley / Los Angeles / Λονδίνο.
- Firth, R.
1975, «Max Gluckman, 1911-1975», στο *Proceedings of the British Academy* 61: 479-496.
- Fox, R. G.
1972, «Rationale and romance in urban anthropology», *Urban Anthropology* 1 (2): 205-233.
- Frankenberg, R. (επιμ.)
1982, *Custom and Conflict in British Society*, Manchester University Press, Manchester.
- Frankenberg, R.
2006, «A bridge over troubled waters, or what a difference a day makes: from the drama of production to the production of drama», στο T. M. S. Evens / D. Handelman (επιμ.), *The Manchester School. Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη / Οξφόρδη: 202-220.
- Glaeser, A.
2006, «An ontology for the ethnographic analysis of social processes: extending the extended case method», στο T. M. S. Evens / D. Handelman (επιμ.), *The Manchester School. Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη / Οξφόρδη: 64-93.
- Gluckman, M.
1958 [1940, 1942], *Analysis of a Social Situation in Modern Zululand* (The Rhodes-Livingstone Papers, 28), Manchester University Press, Manchester.
- Gluckman, M.
1961, «Ethnographic data in British social anthropology», *The Sociological Review* 9 (1): 5-17. [ανατ. στο T. M. S. Evens / D. Handelman (επιμ.), *The Manchester School. Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη / Οξφόρδη 2006: 13-22]
- Gluckman, M.
1963, *Order and Rebellion in Tribal Africa. Collected Essays with an Autobiographical Introduction*, Cohen & West, Λονδίνο.
- Gluckman, M.
1967, «Introduction», στο A. L. Epstein (επιμ.), *The Craft of Social Anthropology*, Tavistock Publications, Λονδίνο κ.α.: xv-xxiv.
- Handelman, D.
2006, «The extended case: interactional foundations and prospective dimensions», στο T. M. S. Evens / D. Handelman (επιμ.), *The Manchester School. Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη / Οξφόρδη: 94-117.
- Hannerz, U.
1980, *Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη.

- Harris, M.
1968, *The Rise of Anthropological Theory. A History of Theories of Cultures*, Thomas Y. Crowell Company, Νέα Υόρκη.
- Κούπερ, Α.
1989, *Ανθρωπολογία και ανθρωπολόγοι. Η σύγχρονη βρετανική σχολή*, μτφρ. Χ. Μιχαλοπούλου-Βεΐζου, Καστανιώτης, Αθήνα.
- Karferer, B.
1995, «The performance of categories: plays of identity in Africa and Australia», στο A. Rogers / S. Vertovec (επιμ.), *The Urban Context. Ethnicity, Social Networks and Situational Analysis*, Berg Publishers, Οξφόρδη / Washington D.C.: 55-80.
- Karferer, B.
2006, «Situations, crisis, and the anthropology of the concrete: the contribution of Max Gluckman», στο T. M. S. Evens / D. Handelman (επιμ.), *The Manchester School. Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη / Οξφόρδη: 118-158.
- Kuper, A.
1988, *The Invention of Primitive Society. Transformation of an Illusion*, Routledge, Λονδίνο / Νέα Υόρκη.
- Leeds, A.
1994 [1968], «The anthropology of cities: some methodological issues», στο *Cities, Classes, and the Social Order*, επιμ. R. Sanjek, Cornell University Press, Ithaca / Λονδίνο: 233-246.
- Macmillan, H.
1995, «Return to the Malungwana Drift – Max Gluckman, the Zulu nation and the common society», *African Affairs* 94 (374): 39-65.
- Magubane, B.
1969, «Pluralism and conflict situations in Africa: a new look», *African Social Research* 7: 529-554.
- Magubane, B.
1971, «A critical look at indices used in the study of social change in colonial Africa», *Current Anthropology* 12 (4-5): 419-445.
- Mitchell, J. C.
1956, *The Kalela Dance. Aspects of Social Relationships among Urban Africans in Northern Rhodesia* (The Rhodes-Livingstone Papers, 27), Manchester University Press, Manchester.
- Mitchell, J. C.
1966, «Theoretical orientations in African urban studies», στο M. Banton (επιμ.), *The Social Anthropology of Complex Societies*, Tavistock Publications, Λονδίνο κ.α.: 37-68.
- Mitchell, J. C.
1969, «The concept and use of social networks», στο J. C. Mitchell (επιμ.), *Social Networks in Urban Situations. Analyses of Personal Relationships in Central African Towns*, Manchester University Press, Manchester: 1-50.
- Mitchell, J. C.
1987, *Cities, Society, and Social Perception. A Central African Perspective*, Clarendon Press, Οξφόρδη.
- Mitchell, J. C.
2006, «Case and situation analysis», στο T. M. S. Evens / D. Handelman (επιμ.), *The Man-*

- chester School. Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη / Οξφόρδη: 23-42.
- Niehaus, I.
2017, «Anthropology and the dawn of apartheid. Radcliffe-Brown and Malinowski's South African engagements, 1919-1934», *Focaal* 77: 103-117.
- Parkin, D. / Caplan, L. / Fisher, H. (επιμ.)
1996, *The Politics of Cultural Performance*, Berghahn Books, Providence / Οξφόρδη.
- Rogers, A. / Vertovec, S. (επιμ.)
1995, *The Urban Context. Ethnicity, Social Networks and Situational Analysis*, Berg Publishers, Οξφόρδη / Washington D.C.
- Schumaker, L.
2001, *Africanizing Anthropology. Fieldwork, Networks, and the Making of Cultural Knowledge in Central Africa*, Duke University Press, Durham / Λονδίνο.
- Smart, A.
1999, «Participating in the global: transnational social networks and urban anthropology», *City & Society* 11 (1-2): 59-77.
- Smith, M. P.
2001, *Transnational Urbanism. Locating Globalization*, Blackwell Publishing, Malden (Mass.) / Οξφόρδη.
- Turner, V. W.
1957, *Schism and Continuity in an African Society. A Study of Ndembu Village Life*, Manchester University Press, Manchester.
- Turner, V. W.
1968, *The Drums of Affliction. A Study of Religious Processes among the Ndembu of Zambia*, Clarendon / The International African Institute, Οξφόρδη.
- Van Velsen, J.
1967, «The extended-case method and situational analysis», στο A. L. Epstein (επιμ.), *The Craft of Social Anthropology*, Tavistock Publications, Λονδίνο κ.α.: 129-149.
- Vincent, J.
1990, *Anthropology and Politics. Visions, Traditions, and Trends*, University of Arizona Press, Tucson.
- Vincent, J. (επιμ.)
2002, *The Anthropology and Politics. A Reader in Ethnography, Theory, and Critique*, Blackwell Publishers, Malden (Mass.) / Οξφόρδη.
- Werbner, R. P.
1984, «The Manchester School in South-Central Africa», *Annual Review of Anthropology* 13: 157-185.

SUMMARY

THE INAUGURATION OF A BRIDGE IN ZULULAND. MAX GLUCKMAN AND THE SITUATIONAL ANALYSIS OF MANCHESTER SCHOOL OF SOCIAL ANTHROPOLOGY

The *Analysis of a social situation in modern Zululand* (1940), the famous essay of Max Gluckman focusing on the inauguration of a bridge in Zululand in January 1938, differed in both content and form from the anthropological works of its time. By concentrating on a concrete contemporary event, that brought together individuals from different racial and social groups and drawing from its analysis wider conclusions about the social structure and the historical dynamic of South African society at this particular moment in time, Gluckman introduced a new mode of anthropological research and analysis. He rejects the paradigm of the tribe and the ethnographic present, concentrates on the processes of political domination and social change in the colonial context, and invents a novel ethnographic way for their study. The approach and the method outlined in Gluckman's essay, that was later named "situational analysis" or "case study" and provided the theoretical and methodological foundation of the Manchester School studies, is recognized today as a pioneering step towards the creation of an anthropology able to engage authoritatively with contemporary issues and fields. Gluckman adopts a historical perspective and attempts to integrate political economy, colonialism and conflict into structural-functionalist analysis. His approach was centred on social processes, structuring events and the way in which the action of individuals reflects and deflects wider forces and processes and opened the way or is akin to the more complex views of practice of Victor Turner and Pierre Bourdieu, and wider perspectives like ethnomethodology and symbolic interactionism. The *Analysis* was also methodologically innovative. Situational analysis foreshadows contemporary conceptions of the ethnographic field, which is understood not as a bounded whole but as a constellation of social networks and processes and as a particular articulation of local and global flows and forces. Gluckman and his colleagues introduced innovative approaches and concepts (like the extended case method and

the social network) and created a framework oriented to the study of the modern fluid and large-scale phenomena, while retaining at the same time the intensive anthropological focus on concrete persons, events and processes. The *Analysis* was finally a bold critique of colonialism that envisaged with confidence and positive feelings the prospect of the modernization and complete integration of Africans in South African society. Gluckman and his colleagues were the most politically critical group in the British School of social anthropology. They contributed to the critique of the relations between anthropology and colonialism, and reflected upon the constraints and biases that affect the production of anthropological knowledge. However, their analyses did not manage to escape Eurocentric modernization narratives and discourses of colonial domination, and they neglected or distorted important aspects of colonial culture and experience. It is true that modern critical thought has destabilized anthropological research and theory in many new ways, but there is no doubt that Gluckman and his colleagues initiated this path, raising issues and providing solutions that retain their value and relevance.

LEONIDAS OIKONOMOU